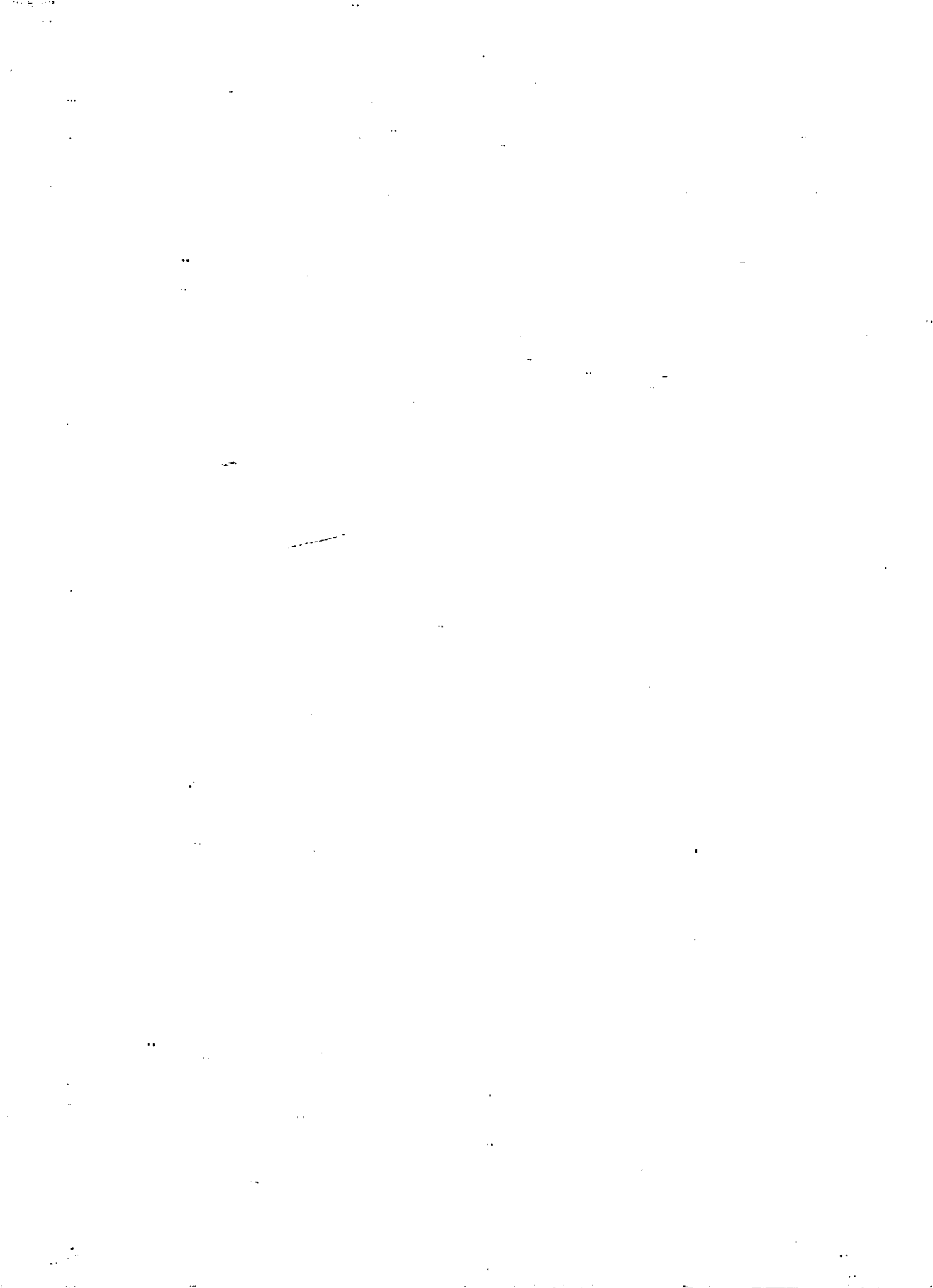

SABITAJ BUKI FINCI

SEČANJA

Priredio
DAVID ALBAHARI

Izdavač
Jevrejski kulturni i humanitarni fond
"Sabitaj Buki Finci"
Beograd
1995

Sabitaj Buki Finci

SEĆANJA

Autor

Sabitaj Buki Finci
Sećanja

Tekst priredio i predgovor napisao

David Albahari

Izdavač

Jevrejski kulturni i humanitarni fond
„Sabitaj Buki Finci“

Urednik

Miša David

Lektor

Miladin Čulafić

Kompjuterska obrada

Damir Plovanić
Dragana Jovičić

Štampa

BGD - Biro za grafički dizajn Beograd, Zahumska 34

Sabitaj Buki Finci

SEĆANJA

Priredio

David Albahari

izdavač

Jevrejski kulturni i humanitarni fond
Sabitaj Buki Finci

1995. godina
Beograd

PREDGOVOR

Jednog zimskog dana, početkom 1980. godine, dr Lavoslav Kadelburg, tadašnji predsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, pozvao me je na razgovor u svoju kancelariju. Ponudio mi je nešto što, kao pisac koji je još uvek učio svoj zanat, nikako nisam mogao da odbijem: da provedem desetak dana u društvu izvesnog starijeg Jevrejina, poreklom iz naših krajeva, koji je želeo da sastavi neku vrstu autobiografskog zapisa. Zbog slabog zdravlja živio je u Opatiji, i ukoliko bih prihvatio da saradujem s njim na njegovom životopisu, trebalo je što pre tamo da otputujem.

Iako sam u to vreme, kao i sada, bio ljubitelj priča Isaka Baševisa Singera, ipak nisam bio sklon književnosti koja nastaje kao zapis nečije priče. U ovom slučaju, međutim, nisam u tolikoj meri ni pomišljao na pravu književnost koliko na mogućnost da učestvujem u procesu preobraćanja nečijeg kazivanja u zapisani tekst. Pomišljao sam, jednostavno, da mi se time ukazivala prilika da dublje zaronim u samu strukturu priče, odnosno, na kraju, u strukturu jezika kao jedinog stvarnog sastojka svekolikog pripovedanja.

Kada sam stigao u Opatiju - opremljen kasetofonom, blokovima papira i pisaćom mašinom - sačekala me je rezervisana soba u hotelu „Imperial“, starinskoj raskošnoj građevini u kojoj je pogled jedva uspevao da dosegne do tavanice. Sećam se da sam tada, uporedo s radom na zapisima Bukija Fincija, prevodio upravo Singerove autobiografske zapise (*Iz sudnice moga oca*). Uvlačio sam papir u mašinu i mirno kucao, ne obazirući se na doba dana ili noći, uveren da debljina zidova i daljina tavanica guši svaki zvuk.

Svet Singerovog detinjstva, naravno, stajao je u oštrom kontrastu naspram sveta detinjstva i dečaštva Bukija Fincija. Prvi se sastojao od mreže duboko proživljenih tradicionalnih duhovnih vrednosti, drugi je još samo ovlaš doticao to područje, nošen talasima asimilacije. Oba sveta, međutim, opisivala su pobunu: u Singerovom slučaju, pobunu protiv krutosti tradicije, u slučaju Bukija Fincija, pobunu protiv socijalnih nepravdi. Iako vremenski razdvojena periodom od nekoliko decenija, oba sveta strmoglavo

su vodila u ponor katastrofa: u Drugi svetski rat i užase Holokausta, kao i, u Fincijevoj priči, u mračne segmente totalitarne vladavine.

Ne pravim, naravno, nikakva vrednosna poređenja. Singer je jedan od velikih pripovedača našeg veka, tako da čak i njegovi autobiografski zapisi dosežu kvalitet onih njegovih najboljih dela. Buki Finci samo je želeo da ispriča svoju priču, i to u trenutku kada je osetio (što se ubrzo, na žalost, i obistinilo) da se njegov život primakao kraju. Želeo je naprosto da ostavi zapis o tome kako su se svi njegovi ideali ugasili u jednom trenu, kako se ceo njegov život strmoglavio u ponor samo zbog toga što je, kao i uvek u životu, želeo da bude na strani pravde.

Brzo smo utvrdili naš program rada. S obzirom da je bio slabog zdravlja, dolazio sam svakog dana u njegovu sobu u hotelu „Kvarner“, uključivao magnetofon i snimao njegova sećanja. Nekad je bilo dovoljno da postavim samo jedno pitanje, na koje bi usledila prava bujica dogodovština i uspomena. Nekad sam, kako se to kaže, morao kleštima da izvlačim reči iz njega - kao da se odupirao, kao da nije želeo da potpuno skinje velove sa svoje prošlosti. Ponekad bi ga emocije savladale, počinjao bi da plače i bori se za dah - na trakama su ostajali snimci tišine i drhtavih jecaja.

U početku smo sledili hronološku putanju. Dogovorili smo se da počnemo s njegovim detinjstvom, sa pričom o porodici, i tako postepeno, da stignemo do ove u hotelske sobe u Opatiji. Posle tri-četiri dana napustio je taj put, počeo da luta prostorima svoga sećanja, da preskače vremenske ravni. Onda je rekao da želi da priča prave priče, one koje je, kako je tvrdio, smislio u samotnim trenucima svoga života, u bolnicama i ćelijama. Bile su to jednostavne, pravolinijske priče u kojima su se, verujem, mogli naslutiti njegovi snovi, prepoznati nade od kojih je, ipak, odustao.

Sve se to nalazi na dvadesetak traka koje smo snimili (preko trideset sati razgovora). Povremeno se između naših reči začuju pljuska-nje morskih talasa, krici labudova, zvon telefona, gugut golubova koji su redovno dolazili na ogradu njegove terase. Tekst koji čitalac sada drži u rukama samo je mali izbor fragmenata iz tog obilja, izabranih tako da doista tvore priču o jednom životu, a naročito o onom središnjem tra-gičnom događaju koji je taj život, po mišljenju onoga koji ga je živeo, tako uobličio.

Kasnije, kada sam ponovo preslušao sve trake, odlučio sam da sećanja Bukija Fincija ne koristim kao podlogu za bilo kakvo književno doterivanje. Na kraju krajeva, život nije priča, već glas koji priča tu priču. Trebalo je uraditi samo jednu stvar: pronaći ritam za taj glas, naći prikladnu rečenicu, potom sklopiti segmente slagalice koja, kad se sve nađe na svom mestu, tvori sliku nečijeg života. Zapisi Bukija Fincija, dakle, najbliži su onome što je, i kako je, on govorio tokom tih desetak dana u Opatiji. Sastali smo se posle toga još nekoliko puta u Beogradu, zajedno čitali i doterivali tekst, nastojeći da se složimo oko poslednjih detalja.

A Buki Finci, rastrzan putovanjima, planiranim i neizvršenim operacijama, ličnim brigama i ljubavima, kao da je požurivao svoju smrt. Ipak je, poslednjeg časa, sačuvao karakterističnu vedrinu, spremnost za šalu, strpljivost pažljivog sagovornika.

Ima ljudi koji tiho odlaze sa ovog sveta.

Već je tada, u vreme mog boravka u Opatiji, sa strašću pričao o osnivanju svog fonda, u koji je bio spreman da uloži svu svoju ušteđevinu i koji je, prema njegovoj viziji, trebalo da pomaže održavanju jevrejstva i jugoslovenstva - dva osećanja i opredeljenja u koja je duboko veroval. Nije mogao da pretpostavi, kao ni mnogi od nas, da vreme drugog osećanja polako i nepovratno izmiče, a da će se prvo ponovo naći na vetrometini istorijskih iskušenja. Shvatao je, ipak, da jevrejstvo u našoj zemlji, bez obzira na trenutne istorijske uslove, ne može da opstane, ukoliko se ne obnovi tradicija dobročinstva i zadužbina, pogotovo kad je reč o kulturi i očuvanju duhovnog nasleđa.

Danas, kada novi građanski rat hara prostorima bivše Jugoslavije, životna priča Bukija Fincija možda ima više značaja nego ranije. U stalnoj začuđenosti zbog nezaslužene nepravde, pred ljudskom mržnjom i zavješću, njime nikada nije ovladala ta mržnja. Njegova uteha, i njegova poba, jeste u opraštanju, u spremnosti da razume, čak u istoj onoj meri u kojoj njega nisu razumeli. Uostalom, namenivši svoj fond pre svega kulturnom stvaralaštvu, Buki Finci namenio ga je svakome, i tako, želeći da se ono, u šta bi on uložio, podvrgne takvim merilima.

David Albahari

Rođen sam u Osijeku, u jevrejskoj porodici koja je poštovala tradicionalne običaje ali nije bila religiozna u ortodoksnom smislu. Moj otac odlazio je obavezno u hram, tj. sinagogu, za vreme velikih jevrejskih praznika.

Roditelji su mi bili poreklom iz Bosne a u Osijeku su se nastanili 1914. godine. Otac je bio knjigovezac po profesiji, izuzetno vredan, kao što je to bila i moja majka, te su vrlo brzo stekli znatan imetak a sa njim i društveni ugled.

Ljubav prema bližnjima nasledio sam od roditelja, koji su smatrali da je činiti dobra dela moralna obaveza svakog čoveka, a levičarski duh, koji me je vodio tokom svih dobrih i loših godina mog života, primio sam od svoje majke. Poticala je iz siromašne a mnogočlane porodice, te je verovatno to uticalo da je još kao mlada postala član nekih jevrejskih levičarskih organizacija. Dobra i plemenita po prirodi, a kasnije i dobrog imovnog stanja, nesebično je davala u dobrotvorne svrhe i pomagala sirotinju, svejedno da li su to bili Jevreji, Srbi, Hrvati...

Dobro se sećam jednog događaja u vezi sa majčinom darežljivošću. Bilo je to 1928. godine. Bio sam još dečak i majka me je svakog meseca slala da sa našom kućnom pomoćnicom nosim pakete namirnicama siromašnima i bolesnima. Takođe sam jednom mesečno išao sâm u Retvalu, selo kraj Osijeka, i predavao poveći paket s namirnicama čoveku oko trideset godina, lepog izgleda. Nisam shvatao zašto majka šalje namirnice nepozatom, a, kako sam video, i imućnom čoveku, i u nastupu ljubomore upitao sam je za razlog. Ona me je pozvala u sobu i rekla mi:

— Sine, dobro me slušaj. Ja imam jednog daljeg rođaka koji je sada u zatvoru. Od njega su svi digli ruke i proglasili ga najgorim čovekom. Međutim, ja ga izuzetno poštujem i želim da mu pomognem. Oni paketi koje tiносиš predstavljaju moju pomoć za njega. Molim te da to ostane naša tajna i da to ne kažeš svom ocu, jer on možda ne bi imao razumevanja za to.

Kasnije sam doznao da je taj čovek bio Moša Pijade, koji je, po njevoj priči, bio stvarno neki njen dalji rođak. Pričala mi je kako je nekad teško živela i kako se toga, danas kad je imućna, uvek seća. Rekla mi je da u životu moram da nastojim što više da pomažem ljudima, i tako mi dala ona prva uputstva o tome kako se treba ponašati u životu. Sve je prolazno, rekla je, ali dobra dela koja čovek učini uvek se pamte.

I moj otac bio je dobar i plemenit, ali na svoj način. Rano se oženio i svojim radom i poštenjem stekao imovinu i ugled u osječkom društvu ali i mnoge neiskrene prijatelje, koji su ga odvojili od porodice. Rano je umro, u 46. godini, i na samrti, preko mene, zamolio majku za oproštaj za sve loše što joj je u životu učinio. Taj njegov gest veoma me je pogodio, i osetio sam duboko poštovanje prema njemu.

Nesuglasicu među roditeljima najviše sam ja, kao jedinac, osetio. Oboje su želeli da pridobiju moju ljubav i činili su mi sve što sam poželeo, i na taj način me razmazili. Da ne bih bio u toj sredini nesporazuma, roditelji su me, sporazumno, odvojili od kuće, i ja sam obišao mnoge gimnazije i internate, u Vrbasu, Novom Bečkereku i Koprivnici.

OSIJEK

Osijek je pre Drugog svetskog rata bio mnogonacionalni grad, u njemu su živeli u slozi Hrvati, Srbi, Mađari, Nemci, Slovaci i Jevreji. Sve do Minhenskog sporazuma, 1938. godine, nije se osećala nikakva mržnja među sugrađanima.

Ja sam među svima imao dobre prijatelje, a većinom sam se kretao u društvu mladih, slobodoumnih ljudi. Da pomenem samo neke od njih.

Zdenko Has bio je za mene svetla figura u toj grupi. Uvek je govorio da nije pošteno da neko ima previše a da drugi gladuju. Zatim drug Habdija, poznati komunist u Osijeku, stariji od mene, ali kako sam mu bio simpatičan, često smo zajedno sedeli i o svemu diskutovali. Ipak, na mene je najviše uticaja imao izvestan drug Adnađ. Bio je carinik i, kao levičar, po kazni je proveo neko vreme daleko od Osijeka, negde na granici. Bio sam tada mlad, 17-18 godina, i često sam sa njim uveče satima sedeo i on mi je pričao o milionima ruskih bajoneta koji će osvojiti Evropu, o Staljinu, o svetskoj revoluciji i drugom.

Ovoj grupi mladih ljudi pripadali su Prvoslav Raković, čiji je otac u to vreme bio šef ložionice u Osijeku, onda Lavoslav Kraus, mnogo stariji od mene, i drugi. Na Zrinjevcu, kraju gde sam stanovao, takođe je stanovao i Željko Polak, istaknuti levičar. Jednoga dana poverio mi je neku pisuću mašinu i letke, što me je učinilo jako ponosnim, čuvao sam to u kući kao najveću tajnu iako se radilo samo o jednoj mašini i nešto papira.

Krugu mojih poznanika pripadali su i frankovci, kulturbundovci, srpski nacionalisti i drugi, ali svi smo bili mladi, sastajali se, prepričavali svoje doživljaje uz šalu i smeh; zlobe i mržnje nije bilo.

Nažalost, došao je Minhenski sporazum, i sve se izmenilo. Niko više nije imao poverenja ni u koga.

Negde u isto vreme upoznao sam dve devojke, Vanju Matulić, opersku pevačicu, i Stelu Podvinec, profesora muzike.

Došao je rat. Stela više nije htela da se druži s Jevrejima i zahtevala je to i od Vanje. Vanja je to odbila i skoro svako veče dolazila je kod moje majke i mene. Čim su došli Nemci, počeli su da nas vode na prinudne radove, koji su često bili prljavi, čišćenje ulica i klozeta. Uz to smo nosili i žute trake. Mnogi su od nas okretali glavu, ali je bilo i onih koji su saučestvovali u našim nedaćama; a među njima bila je i Vanja.

„Heil Tellmann“ (Živeo Telman)

Krajem aprila, oko pet časova ujutro, neko je zakucao na naša vrata. Majka je ustala i otišla da otvori. Preplašena, skoro izgubljena, ugledala je šest nemačkih vojnika, naoružanih, u pratnji jednog podoficira. Ovaj je osorno zapitao:

- Gde vam je suprug?
- Moj suprug je umro — odgovorila je majka.
- A koga muškog imate u kući — opet će on.
- Imam sina.

Naredio je da izađem. Ja sam se pojavio u pidžami, kako sam spavao. Majka me je zagrlila i poljubila, osetio sam, dok me grlila, kako joj srce strašno lupa. Mislila je da me vode na streljanje, ili da će me bar uhapsiti. Ali nije pustila ni suzu, nije htela Nemcima da dâ povoda za uživanje.

Odveli su me na ulicu i podoficir mi je naredio da se okrenem prema zidu i da pročitam šta na njemu piše. Za to vreme vojnici su se postrojili iza mene s uperenim puškama.

Na moje zaprepašćenje, na zidu naše kuće stajalo je: „Heil Tellmann“ („Živeo Telman“).

Podoficir me je zapitao da li znam ko je Telman. Rekao sam da znam, bio je to sekretar komunističke partije Nemačke. Čudilo ga je otkud ga znam; rekao sam da sam o njemu čitao u novinama.

Na to mi je naredio da moram noktima da skinem, odnosno izgrebem, sa zida taj natpis. Za to vreme su vojnici, na njegovu komandu, stalno repetirali oružje, verovatno da me zaplaše.

Kad sam nakon dugog vremena, s krvavim noktima, završio, dobio sam i batine. Podoficir me je udarao rukama i nogama, gde je stigao, uz povike: „Jüdischen Schweine“! — „Jevrejska svinja“. A onda su me oterali kući.

Sav krvav, ušao sam u naš stan i zatekao majku onesvešćenu u sobi. Ona se od straha, kad su me izveli, srušila bez svesti i tako ostala sve do mog dolaska. Jedva sam je povratio.

Kad je Nemačka napala Sovjetski Savez, ustaše i Nemci počeli su naveliko da hapse komuniste.

Jednog dana došao je Braco Frank, moj školski drug i rekao mi:

— Znaš šta, Buki, poslali su me drugovi do tebe da sakupljaš za crvene pomoć, jer mnogi naši drugovi su uhapšeni a njihove familije su neobezbeđene. Partija ima u tebe poverenja, a ti imaš veliki krug prijatelja, Srba, Hrvata i Jevreja, pa sakupljaj od njih koliko god možeš. Imao si veliki uspeh kad si skupljao za austrijske Jevreje koji su bili proterani i koji su morali biti na brodu u Bosanskom Šamcu, jer tadašnja vlada Stojadinovića, koja je već tada bila pod uticajem Hitlera i Dučea, nije dozvolila da se ti Jevreji iskrcaju sa broda. Naši drugovi su u zatvoru, njihove porodice nezbrinute, te nam je novac preko potreban.

Za prikupljanje pomoći osnovali smo grupu koju su sačinjavale većinom žene, ali sam i ja odlazio kod pojedinih ljudi. Tako sam, jednom otišao u Gundulićevu ulicu kod jednog Jevrejina koji je prodavao staro gvožđe, zvao se Centner. On je znao da tražim novac za druge i uvek mi je davao. Kad sam toga dana došao kod njega i rekao: „Gospodine Centner, došao sam po ...“ — on me prekinuo:

— Molim Vas, nemojte mi upšte reći zašto ste došli. Ja ću izaći iz kancelarije, kasa je tamo u uglu, otvorena je, a Vi uzmite koliko god hoćete — rekao je i izašao.

Prišao sam kasi, uzeo 4.000 kuna i stavio u džep. Centner se vratio i upitao:

— Da li ste uzeli ?

— Jesam.

— Koliko?

— 4.000 kuna.

Pogledao me je i rekao da je malo i ponovo izašao. Uzeo sam onda 10.000 kuna. Centner se vratio i rekao mi:

— A sada, molim Vas, idite što pre.

Ustaše su ulazile u stanove Jevreja i uzimale sve što im je od nameštaja trebalo.

Jednog dana, moj nekadašnji drug Josip, a sada ustaški oficir, došao je sa četiri ustaše kod mene u stan. Video sam da mu je zbog toga bilo jako neprijatno, posebno zbog moje majke koja ga je nekada hranila i odevala. Prišao mi je i zamolio da ga razumem, da on nije kriv, da je to naređenje. Pogledao je oko sebe i rekao ustašama da uzmu veliki zidni sat. Međutim, ja sam odmah povikao:

— Molim vas, ne uzimajte sat, to je stara porodična uspomena!

Onda je Josip rekao:

— U redu, uzećemo nešto drugo.

Pogledao je opet oko sebe i ugledao staru poderanu fotelju. Rekao je ustašama neka to ponesu.

Tada je, iznenada, skočila moja majka:

— Ne, molim vas, to je uspomena na moga muža, on je nekada seдео u njoj.

Josip više nije znao šta da radi, pa je na kraju rekao ustašama da odnesu neke kuhinjske stolice.

Kad je otišao, majka upita:

— Zašto nisi dao da odnesu sat?

— Zato što tamo čuvam novac od crvene pomoći, koji treba da preuzme Vanja i odnese Braci Franku. A zašto ti nisi dala fotelju?

— Znaš, u njoj čuvam ono što je ostalo od mog nakita.

Jednom prilikom, negde u junu 1941. godine, kad sam došao kući, majka je poželela da popije pivo. Bilo je teško nabaviti pivo. Negde nisu hteli da mi ga daju jer sam nosio žutu traku, a i bilo je puno Nemaca; međutim ja sam po svaku cenu želeo da ispunim želju svoje majke. Igrom slučaja, na taj način spasao sam sebi život. Naime, dok sam išao od gostionice do gostionice, udaljio sam se dosta od kuće i odjednom sam upao u raciju — pohapsili su sve Jevreje, pa i mene, i odveli su nas u kasarnu u tvrđavi. Nismo znali o čemu se radi, ali smo pretpostavljali da nas zatvaraju kao taoce, što nije bilo prvi put. Naime, isto tako smo jednom bili zatvoreni u jevrejskoj školi i tada su Nemci od nas tražili da sakupimo određenu sumu novca u zlatu kao otkup. U početku je u toj kasarni bilo dosta veselo. Mnogo poznatih ljudi našlo se na okupu, niko nije ni pomišljao da će se to tragično završiti.

U međuvremenu, moja majka, koja je saznala da sam uhapšen, poslala mi je nešto hrane i madrac u kome je bila termos boca, a u njoj jedan skupoceni prsten.

Uveče, na naše iznenađenje, povelu su nas u Jasenovac. Ali, sreća me i tu pratila. Moja prva sreća, mogu reći, bila je u tome što sam bio uhapšen. Da nisam bio uhapšen na ovaj način, bio bih ubrzo uhvaćen kao član grupe za prikupljanje crvene pomoći. Naime, ubrzo pošto smo ukrčani u voz za Jasenovac, uhapšeni su članovi naše grupe za skupljanje crvene pomoći: Julija i Justina Gutman, Stefanija Nađ, Anica Adler, Fanika Frank, Milanka Janjić, Oskar i Jakob Frank. Žene nisu bile otporne i brzo su izdale ono malo što su znale. Preki ustaški sud sve ih je zajedno osudio na smrt i streljao 21. oktobra 1941. godine u Osijeku. Da nisam bio uhapšen, bio bih i ja s njima streljan. Druga moja sreća bila je u tome što se pored mene u vagonu nalazio šurak komandanta grada Zagreba, domobranskog generala. Zvao se Kraus. Svestan šta će se dogoditi, Kraus je uzeo Luminal i otrovao se, a da mi nismo primetili. Ležao je uz mene i ponekad bi se naslonio na mene, a ja, ne znajući da je mrtav, odgurnuo bih

ga. Voz se zaustavio pred Zagrebom, gde je verovatno čekaio slobodan prolaz za Jasenovac. Tada je kroz rešetke jedan od nas doviknuo domobranskom oficiru, koji je tuda slučajno prolazio, da jave komandantu grada da mu je šurak teško bolestan.

Oficir je stvarno javio i general je dao nalog da se stvar ispita. Tako su tri vagona otkaćena od kompozicije. Ostali su otišli za Jasenovac, a mi, iz ta tri vagona, odvedeni smo u zagrebački Zbor. U tom zatvoru tukli sui ubijali na bestijalan način, a pravoslavnim sveštenicima čupali su brade. Zatvorenici su uglavnom bili komunisti, Jevreji i Srbi.

Komandant logora bio je ustaški oficir Baraković. Jevrejska opština u Zagrebu potplatila ga je i uspela da svaki dan dotura hranu zatvorenicima. Mi smo svoj obrok delili sa grupom koja je bila u našoj prostoriji, uglavnom sastavljena od komunista. Pavao Cimerman i ja prikupljali smo hranu i davali tim drugovima.

Komandant zagrebačkog Zbora, pošto je bio potplaćen, pojedinci ma je davao i propusnice za Sušak. Takvih je bilo 20—25 i uglavnom mlađih ljudi. U početku se nisam nalazio u toj grupi, ali, na moje veliko iznenađenje, jednog dana došao je Baraković i upitao ko je Buki Finci. Ja sam u termos boci imao prsten, koji mi je doturila majka, ali bilo je zabranjeno posedovati nakit i zbog toga se smesta streljalo. Doslovce sam premro od straha, jer je komandant došao sa dva stražara. Ali, šta sam mogao? Ustao sam i javio se. Za svaki slučaj, prethodno sam razbio termos bocu. Baraković me je odveo na stranu i upitao:

— Recite mi, šta vam je Vanja Matulić?

Znao sam da je ona levičar i da je opasno da priznam da je poznajem. Ali za onoga ko je dugo bio u Zboru, smrt je bila nagrada. Zato sam odgovorio da je ona moj prijatelj, divna i poštena osoba. Baraković mi na to reče:

— To je vaša sreća. Dobićete propusnicu za Sušak.

Tako sam naknadno upisan u listu, dobio propusnicu i s ostalima krenuo za Sušak.

Baraković je kasnije streljan od strane ustaša zbog toga što je izdavao propusnice za novac.

KOSTRENA

Pošto smo dobili propusnicu za Sušak, nas 20 do 30 Jevreja krenulo je u Italiju. Dok sam bio u Zboru, Vanja mi je, preko nekog prijatelja, poslala kofer s odevnim predmetima. Čekajući na voz za Sušak, sreo sam prijatelja Moše Albaharija, mog bliskog rođaka, člana MK Zagreba, koji mi je u prolazu rekao nešto kao: „Moša ide na Sušak“, ili „Moša je već na Sušaku“. To je značilo da tamo treba da stupim u vezu sa njim.

Na putu za Italiju prvo se stizalo u Hreljin, a odatle se ilegalno prebacivalo na italijansku teritoriju. Hreljin je bio pod italijanskom okupacijom, ali je još uvek pripadao Hrvatskoj. Ja sam bio u prvoj grupi, i smestili smo se u nekoj štali da bismo sačekali ostale.

Nekoliko puta pokušali smo da se prebacimo, ali su nas uvek hvatali i vraćali natrag. Italijani su nam, istina, pomalo gledali kroz prste, ali njihovi graničari bili su strogi. Kad bi nekoga uhvatili, nisu ga hapsili već bi ga vraćali u Hreljin. Neki domaći mladići, uz određenu nadoknadu, organizovano su prebacivali izbeglice iz Hreljine, te sam i ja jednog dana uspeo da se prebacim. Otišao sam do Sušaka, na Trsat. Tamo sam našao sobicu kod gazdarice koja me je ljubazno primila, znala je da sam izbeglica i nije tražila nikakva dokumenta. Nisam smeo mnogo da izlazim; ipak sam napisao majci pisamce u kojem je stajalo sledeće:

„Ovde sunce sija i ja se dobro osećam.“

Petnaestak dana kasnije došao je pomorac, oficir, i rekao:

— Pozdravlja Vas Vanja Matulić. Ona je na Rijeci, nije mogla ova-
mo da se prebaci, ali je donela nešto nakita od vaše majke koja Vas moli
da se više ne javljate kući.

S tim nakitom već mi je bilo lakše, jer sam ostao skoro bez novaca.

Jednog dana, ne znam kako, verovatno je Moša na neki način pratio
moje kretanje, došao je kod mene jedan drug i rekao mi da bi bilo najbo-
lje da odem u Kostrenu. Nisam ni znao gde je to. Nisam znao, ali nikada
nisam zažalio što sam otišao u to malo primorsko mesto, smešteno na bre-
gu koji se spušta prema Bakarskom i Riječkom zalivu. Pokazalo se da je
to malo mesto jedno od onih gradića i gradova širom Jugoslavije, koji su

bili spremni da se do poslednjeg daha bore protiv okupatora. Od ukupno 1.750 stanovnika koji su u vreme okupacije živeli u kostrenskim zaseocima, u NOB-u je poginulo čak 126. U razne borbene jedinice naše vojske otišlo je 264 Kostrenjana, od kojih je 17 nosilaca spomenice. Postojale su i dobro organizovane partijske ćelije, a i brojne skojevske grupe, neumorne u pisanju parola, deljenju letaka i prikupljanju pomoći za partizanski logor na Tuhobiću. I ne samo oni, već cela Kostrena nesebično je davala, gotovo svaka kuća bila je otvorena za izbeglice i partijske drugove, za ilegalne radnike i promrzle borce sa napadnutog Tuhobića. Celo to mesto disalo je kao jedan čovek, a jedina njihova misao bila je — sloboda!

Drug koji me je posetio dao mi je adresu izvesne Dore Šarenić. Pokazalo se da je ona doista plemenita žena, živela je s ćerkom i lepo me primila. Dobio sam sobu na spratu. Međutim, ponajviše sam boravio u sobi, čekajući neku vezu ili nekakav znak. Naravno, nije bilo lako provoditi ceo dan u kući. Jednom sam izašao i otišao u crkvu. U crkvi sam, nekako, bio najsigurniji. Tamo sam ugledao simpatičnu devojkicu koja je čistila. Prišao sam joj, rekao da sam stranac, Srbin, i da stanujem u Kostreni. Tako smo se upoznali; kasnije sam upoznao i njenu majku i brata koji su mi, posebno brat, mnogo pomogli. Između mene i te devojkice razvila se vrste duboke platonske ljubavi.

Sve vreme mučila me pomisao kako da dođem do nekog dokumenta. Nisam mogao neprestano da bežim pred karabinjerima, a kako je mesto bilo malo, nisam ni mogao dobro da se sakrijem. Istina, Italijani nisu proganjali Jevreje, kao što su to radili Nemci, već su ih nekada i spasavali, ali dokumenti su bili neophodni. Šta da učinim? Prisetio sam se događaja koji se odigrao u Belom Manastiru, poznatom lovištu kraj Osijeka. Negde 1938. godine u Osijeku su svirali beogradski studenti. Ja sam se družio s njima i zajedno smo provodili celi dan. Nekako u to vreme u Belom Manastiru održan je diplomatski lov, koji je priredio Stojadinović u čast grofa Čana. Beogradski studenti bili su pozvani da tamo sviraju. Kada su se vratili, pričali su razne anegdote, a najinteresantnija je bila o tome kako su se grof Čano i Protička, žena šefa protokola Stojadinovića, ljubakali po šumama kao mala deca. Pričali su mi da je grof Čano bio jako zagrejan za Protičku. Sad mi je palo na pamet da ovo iskoristim za svoj

račun. Znao sam da su Italijani sentimentalni, da stalno misle na ljubav, i odlučio sam da na italijanskom napišem grofu Čanu sledeće pismo:

„Vaša ekšelencijo, prilikom diplomatskog lova 1938. godine u Belom Manastiru, imao sam čast da Vam budem predstavljen. Ja sam najbolji školski drug gospođe Protić. Kad je otputovala za London, ona me je pozvala i rekla: — Radomire, ako stigneš na italijansku teritoriju, obrati se grofu Čanu i kaži da ga molim da te uzme u zaštitu. — Da biste me lakše prepoznali, šaljem Vam svoju sliku.“

U to vreme u Opatiji je živeo Jevrej, poreklom Osječanin, a po imenu Dirnbah, inače jako bogat, koji se spremao da otputuje za Južnu Ameriku. Nekako smo došli u vezu i ja sam zatražio od njega novčanu pomoć. Radi toga prebacio sam se ilegalno u Opatiju. Upravo toga dana morski pas pojeo je dva Nemca. Grad je bio pust, svi su bili na obali. Mi smo se sreli u sadašnjem „Imperijalu“, on mi je dao koverat sa 5.000 lira i izgubio se. Morao sam da sačekam da me posle podne prebace preko mosta. Došavši u Sušak, svratio sam u jednu kafanu da bih nešto pojeo. U tom trenutku — racija. Ja sam se toliko uplašio, nisam imao dokumente. Sve vreme sam mislio na partijske pare koje sam dobio, i prilikom racije nisam se setio da pokažem kopiju pisma upućenog grofu Čanu. Uhapsili su me i odveli u zatvor. Morao sam sve da skinem, i strpali su me u ćeliju. Posle možda sat vremena otvorila su se vrata i prozvali su me. Odveli su me pravo kvestoru Pireliju, šefu policije, inače poznatom krvniku. Kad sam ušao u kancelariju, ustao je i ponudio me da sednem. Na stolu je ležao moj kaput, rasparan, i iz njega izvađen nakit, onih 5.000 lira, kao i nešto mog novca. On je, međutim, uzeo sa stola moje pismo i upitao me odakle poznajem grofa Čana. Laknulo mi je. Rekao sam mu da sve može da vidi iz tog pisma.

— Da, vidim, neugodno mi je što Vam se to desilo, ali trebalo je da nam odmah to pokažete.

— Nisam pisao to pismo da bih se njime služio, već zato što me je zamolila Protićka.

— Potpuno Vas razumem. Molim Vas, pregledajte stvari i potpišite da ste sve primili. Ako Vam to bude potrebno, samo se pozovite na mene.

Jednog popodneva došla je kod mene elegantno obučena mlada žena. Rekla mi je da je šalje Cilin brat, tj. Moša Albahari, i da u nedelju između 11 i 13 časova budem pred pravoslavnom crkvom na Trsatu. Trebalo je da posle službe čekam u parku gde će mi prići jedna osoba i reći „pozdrav od Dunje“. Poseta te žene izazvala je ljutnju moje gazdarice Dore. Ona je znala da se ja viđam s onom devojkom, meštankom, koja je bila njena rođaka i pomislila je da je moja posetiteljka u stvari novi flert. Naravno, nikako joj nisam smeo reći ko je to bio.

U nedelju sam otišao u crkvu, prisustvovao službi, izašao u park, i na jednom sam pred crkvom ugledao Maria Sikića, bivšeg jugoslovenskog agenta, koji je sad radio za Italijane, i koji je bio jako opasan, jer je nemilice proganjao komuniste. Iako me možda nije ni video, učinilo mi se da baš mene traži. Uplašio sam se da će se pojaviti moja veza i da će nas Sikić pohapsiti. Na jednoj klupi sedela je lepa mlada devojka, prišao sam joj i rekao:

— Molim Vas, ja sam Srbin, nemam nikakvu legitimaciju i u opasnosti sam. Molim Vas da me izvedete iz parka.

Odmah me je uhvatila podruku i zajedno smo napustili park. Kasnije sam saznao da je bila iz ugledne porodice, kći jednog poznatog lekara, i da se zvala Sonja Feretić.

I tako prvi sastanak nije uspeo. Onda su mi javili da dođem u sredu. Na trgu je bilo malo sveta, prišla mi je jedna devojka s rečima „imate pozdrav od Dunje“. Krenuo sam s njom i zatvorio oči. Ona me je pitala da li se možda osećam loše. Odgovorio sam da mi je dobro, ali da ne želim znati kuda me vodi. Tako smo stigli u ilegalni partijski stan gde sam sreo Mošu. Moša Albahari boravio je tada po dužnosti na ovoj teritoriji, pomagao da se srede i ojačaju partijski redovi, a bio je i komandir prvog partizanskog logora na Tuhobiću. Razgovarali smo, a on je na kraju pozvao Rada Šupića, sekretara komiteta, i upoznao nas. Tu se nalazio i Jozo Marčelja. Pitao sam ih kad mogu da idem u partizane, ali sam im pre toga pokazao pismo koje sam uputio grofu Čanu. Oni su me savetovali da

prvo sačekam odgovor, jer mi se s takvim pismom ništa ne može dogoditi. Ja sam protestovao i rekao da ne mogu da sedim skrštenih ruku. Oni su mi na to odgovorili da s novcem koji sam dobio u Opatiji mogu da prijavim sanitetski materijal za partizane, koji im je uvek bio potreban.

Od toga dana počeo sam da prikupljam jod, mast za rane, zavoje. Obilazio sam gostionice i upoznao se sa sanitetskim podnarednicima, kojima sam pokazivao pismo upućeno grofu Čanu, da bi ih ubedio da mi je taj materijal potreban. Govorio sam im da taj materijal švercujem i da tako uspevam da preživim. Jednog dana, kad mi se slučajno kod kuće zateklo nešto sanitetskog materijala, pozvala me gazdarica i rekla da jedan viši oficir želi sa mnom da razgovara. Uplašio sam se zbog materijala. Imao sam kod sebe pištolj i pomislio sam kako treba da ga ubijem, ali sam na kraju ipak rešio da, s revolverom u džepu, siđem da vidim šta želi. Nisam hteo da Dora i njena ćerka imaju bilo kakve neugodnosti zbog mene. Dole me je stvarno čekao jedan viši italijanski oficir. Pomislio sam odmah da takav oficir ne bi došao da me hapsi. On je ustao, vojnički me pozdravio i rekao:

— Nosim vam dobru vest. Njegova ekscelencija, grof Čano, primila je vaše pismo i poručuje da možete ići u slobodnu internaciju kad god želite.

Iako je to bila dobra vest, nisam znao šta da kažem. S toga sam rekao:

— Znate, ja ovde imam devojkicu, pa bih prvo hteo s njom da se oprostim... Oficir je odvratio:

— Ništa, ne žurite, evo moje posetnice, ako vam nešto treba obratite mi se.

I pored svega, u mislima sam stalno bio sa svojom majkom i neprekidno sam razmišljao kako da je prebacim u Kostrenu. Verujući da sam mobilisan, i da imam obaveze, imao sam nameru da od Moše Albaharija zatražim da me oslobodi desetak dana od svih obaveza kako bih svoju majku prebacio. Naime, doznao sam da to može da se obavi preko nekog železničara, koji je izbeglice oblačio kao muslimane, i za određenu nadoknadu, prebacivao ih na određeno mesto. Tada sam već u rukama imao i odgovor grofa Čana.

Odmah sam tražio vezu i molio da jave Moši da mi odredi sastanak, i sledeći dan Moša mi je javio da dođem do našeg ilegalnog stana i, u prisustvu Rade Šupića, razgovarao sam s Mošom. Rade Šupić mi se iznenađeno obratio:

— Zar ne bi bilo bolje da ti, kao Jevrejin, ipak odeš u slobodnu internaciju?

Uzbudio sam se i ljutito odgovorio:

— Da sam hteo sebe da spasavam, mogao sam se još davno spasiti. Ovamo sam došao da radim. Ne želim da idem u internaciju dok je moj narod porobljen. Borio sam se još u Osijeku, iako nisam imao potrebe da se borim za socijalizam i komunizam, ali tako sam tada osećao, a tako i sada osećam.

On me tada potapša po ramenu:

— Očekivao sam takav odgovor, ali morao sam ipak da te pitam.

Kad je otišao, Moša me poljubi i reče:

— Nisi me osramotio.

Više nisam imao hrabrosti ni da pitam za majku. Rekli su mi da ću, pošto sam s tim pismom bio siguran, moći više da izlazim i da obavljam više zadataka.

Međutim, Italijani su se posle nekog vremena počeli čuditi zašto ne odlazim u slobodnu internaciju, i počeli su da me prate. Srećom, počeli su to prekasno, jer da je to bilo ranije, otkrili bi naš ilegalni stan. Jedne noći tridesetak karabinjera upalo je u moj stan. Bio sam u krevetu. U sobi sam imao desetak zavoja i nekoliko flašica joda. To čak nije bio ni kompromitujući materijal, jer sam sve to mogao imati za sebe. Vezali su me lancima i odveli u Sušak u samicu. Posle nekoliko dana, oko ponoći, povelili su me Šikić i još jedan agent na saslušanje. Nazivali su me stalno banditom. Tražili su da pričam s kim sam se sastajao na Sušaku. Na Kostrenu uopšte nisu sumnjali. Rekli su mi da mi se ništa neće desiti ako budem govorio, ali ako budem ćutao, videću šta znači italijanska istraga.

— Govoriću ono što znam — rekao sam — Ali ne znam ništa.

Ponovo su me pitali s kim sam se sastajao na Sušaku.

— Ni sa kim. Povremeno sam dolazio na Sušak, ali uglavnom sam bio u Kostreni sa svojom devojkom. Teško mi je da se rastanem od nje i zbog toga nisam otišao u slobodnu internaciju.

Međutim, nisu mi verovali. Odveli su me u drugu sobu, skinuli go-log, postavili na sto, stavili na bubrege vrećice s peskom, i počeli da me udaraju nekakvom žilom. Bolovi su bili toliko jaki da sam ih osećao u temenu. U tome je došao šef policije, Pireli, i pitao me hoću li sada da progovorim. Ponovio sam da nemam šta da kažem. Tukli su me sve dok se nisam onesvestio, a onda, kad sam došao svesti, bacili su me opet u ćeliju. Posle tri - četiri dana opet sam išao na saslušanje i torture su se ponovile. Srećom, nisam mnogo znao. Rekao sam da sam kupovao sanitetski materijal, ali da sam ga prodavao ljudima da bih imao od čega da živim. Svaka tri - četiri dana odvodili su me u podrum i tukli. U zoru jednog dana naredili su mi da se obučem. Vezali su me lancima i odvezli smo se do pravoslavne crkve na Trsatu. Crkvu su opkolili karabinjeri. Odvezali su me.

— Da li ste bili u nekoj kući? — pitao me je Pireli.

— Bio sam u crkvi. Pobožan sam i dolazio sam kad god bih stigao.

— Samo nedeljom?

— Ne, nekad bih došao i drugim danom da se zahvalim Bogu što sam još živ.

— A da li ste bili u još nekoj kući?

— Ne, rekao sam vam da ovde nikoga ne poznajem.

Vratili su me nazad i posle izvesnog vremena izveli na poslednje saslušanje, koje sam morao da potpišem. Tamo je stajalo je da sam se bavio nabavkom sanitetskog materijala i slao ga partizanima. Prošlo je još nekoliko dana a onda su me vezanog lancem za još nekoliko muškaraca kamionom prebacili sa Sušaka u policiju u Rijeku, Via Roma 10.

A onda, posle nekog vremena, jednom velikom kompozicijom, u kojoj smo bili vezani po dvoje, poslali su nas u Kapodistriju, današnji Kopar. Ja sam bio vezan sa Smodlakom, sinom našeg prvog ministra inostranih poslova.

Na riječkoj stanici, dok smo čekali da nas ubace u vagone za Trst, prišao nam je karabinjer i pitao ko je Smodlaka. Pošto smo bili zajedno vezani, morao sam da pođem sa njim. Tu ga je čekala njegova lepa, uplakana žena u društvu jednog italijanskog oficira. Rekla je da je došla da se oprostí sa mužem i da će se taj oficir pobrinuti da on što pre izađe iz zatvora. Nakon oproštaja od nje Smodlaka je u vagonu bio vrlo tužan, plakao je i odsutno gledao oko sebe. Ja sam se, međutim, prisećao priča starih predratnih komunista, koji su govorili da je robija drugi univerzitet i da na njoj čovek postaje čvršći nego u običnom životu. U ovim lancima osećao sam se čak ponosno, jer sam znao da idem istim putem kojim su išli mnogi drugovi pre rata.

Prvo su nas odveli u tršćanski zatvor, koji je bio neverovatno vlažan, i u njemu smo prespavali. Drugog dana prebaćeni smo u Kapodistriju, u poznatu robijašnicu koju je zidala još Marija Terezija i iz koje niko do tada nije uspeo da pobegne. Tu su nas poskidali, čak su nam zavirivali u stražnjice, i potom nas raspodelili po ćelijama. Ja sam se obreo u ćeliji na trećem spratu gde nas je bilo oko 35 zatvorenika. Imali smo tek toliko mesta da možemo svi da legnemo, a u jednom uglu nalazila se kibla. Kad sam došao u ćeliju, video sam grupu mladih ljudi, s kojima sam se kasnije zbližio i doznao da su studenti pomorske akademije u Bakru. U početku, u zatvoru je vladala glad. Ujutro smo dobijali malo hleba, nešto kafe, u aedanaest sati toplu vodu kao juhu, a navečer isto to. U našoj ćeliji bilo je ljudi iz okolnih krajeva, koji nisu imali nikakve veze s komunistima a koje su Italijani uhapsili samo u želji da zaplaše narod. Oni nisu s nama delili svoju hranu. Mesec dana posle dolaska, moj drug Slavko Pezelj iz Kostrene, počeo je svakog meseca da mi šalje 800 lira. U robijašnici se dva puta nedeljno moglo kupiti po dva paketa duvana, cigaret papira, novina, a katkad i voće. Ja sam se uglavnom družio sa studentima, jer se znalo da Italijani ubacuju špijune. Naravno, bilo je teško predložiti da se stvori kolektiv, jer oni koji su dobijali hranu, nisu bili zainteresovani za to. Studenti pušači počeli su da daju hleb za duvan. Među njima bio je jedan student iz Šibenika, koji je već povremeno iskašljavao krv, ali je ipak svoj deo hleba davao i dalje za cigarete. Kao najstariji u grupi, oštro sam se tome suprotstavio i zahtevao da se tom studentu ne daju više cigarete. Već ranije sam se uverio da su oni omladinci-skojevci, pa sam im rekao:

— Pokazaću vam svojim primerom kako treba da radimo. Ja ću se prvi odreći pušenja. Velikim pušačima davaćemo ipak poneku cigaretu, a sav ostali duvan zamenićemo za hranu.

— Uspeo sam u tome, studenti su sve manje pušili i sav duvan ostavljali u kolektiv.

U ovom zatvoru postojao je utvrđeni sistem ispitivanja. Nakon nekoliko meseci zatvorenici su vođeni na Rijeku kod istražnog sudije, a onda su se vraćali u Kapodistriju i čekali na suđenje. Nekoliko nedelja po mom dolasku, u našu ćeliju doveli su novog čoveka. On se smestio nasuprot mog ležaja, bio je tih, zamišljen i ćutke je posmatrao ljude. Nismo znali ko je, ali pošto ništa nije imao pri sebi, davali smo mu cigarete i nešto hrane. Jednog dana odveden je iz ćelije drug koji je do tada spavao pored mene. Novi zatvorenik došao je do mene i pitao da li sme da prenese svoj ležaj kraj mog, jer je do tada ležao odmah pored kible. Naravno, dopustio sam mu, i on se premestio. Jedne noći probudio me je i pozvao pravim imenom:

— Buki, ja tebe poznajem...

Pomislio sam da je špijun i odgovorio sam:

— Ostavi me na miru, ja se zovem Radomir, ne uznemiravaj me.

Cele noći nisam mogao oka da sklopim, a crne misli motale su mi se po glavi. Bio sam uveren da osječka policija traži mene, Bukija Fincija. One jadne žene, koje su mučene u zatvoru, rekle su sigurno da su radile po mojim uputstvima i sada ovaj špijun hoće da utvrdi ko sam.

Svakog dana išli smo u šetnju, koja je trajala jedan sat, i to sprat po sprat. Najzgodniji trenutak za razgovor bio je upravo tokom te šetnje, jer se u ćeliji nije znalo ko je doušnik, a znali smo da takav postoji. Tako sam tokom šetnje ispričao sinoćni događaj Nahmijas, jednom od studenata, a on je to preneo drugima i ubrzo su svi bili obavješteni. Ipak, odlučili smo da se prema novom zatvoreniku ponašamo kao da se ništa nije dogodilo i da mu i dalje dajemo cigarete i hranu, ali da ipak budemo oprezni. On je i dalje bio tužan, zamišljen, nije mnogo govorio, samo bi se zahvalio kad bismo mu nešto dali. Posle nekoliko noći opet me je probudio i tiho rekao:

— Radomire, možda me se ti ne sećaš, ali mi smo već dvaput bili zajedno. Ja poznajem Mošu, Cilu i mnoge druge. Tvoje ilegalno ime je

Radomir Finčić, ali znam da se zoveš Buki Finci. Moša Albahari je tvoj bratić, a Cila je njegova sestra. Mi smo bili zajedno u našem ilegalnom stanu, skupa sa Jozom Marcelja. Znam da si pisao grofu Čanu i da si od njega dobio odgovor...

Tek tada sam shvatio da je sa nama Rade Šupić, član Mesnog komiteta Sušaka, i ujutru tokom šetnje svi su to znali. Uvideli smo da naše nepoverenje nije opravdano i da treba s njim da razgovaramo. Tokom noći Rade me je opet probudio i rekao je osuđen na smrt u odsustvu. Međutim, uhvatili su ga na putu koji je vodio prema partizanskom logoru. Verovatno ga je neko prokazao. Rekao mi je da je imao pištolj i da je lako mogao da ubije karabinjere koji su ga uhapsili, ali da je odustao jer bi zbog toga bili poubijani mnogi nevini ljudi.

Narednog dana pokušavali smo da smislimo kako da mu pomognemo. Došao sam na ideju da mu predložim da nekome javimo da mu, prilikom odlaska na Rijeku na saslušanje, donese hleb u koji će biti stavljen neki prašak za izazivanje visoke temperature. Tada bi ga najverovatnije prebacili u bolnicu, odakle bi ipak mogao nekako da se spase. Nameravao sam, kad ja pođem na saslušanje, da svojoj devojci, za koju sam bio uveren da će me posetiti, kažem da to prenese vezi Radeta Šupića. Te noći, probudio ga i ispričao svoj plan. Pitao sam ga da li ima nekoga na Sušaku za koga veruje da bi mu pomogao. Rade mi je rekao da ima svoju ženu, Mariju, od koje je rastavljen i koja radi u tvornici papira u Sušaku. Bio je uveren da će ona sve da učini za njega. Tako smo zajedno počeli da se nadamo u ispunjenje toga plana, i Rade je od tog trenutka postao drugi čovek.

U životu sreća igra izuzetno veliku ulogu. Zahvaljujući sreći, ja sam se nekoliko puta spasao, i uvek sam verovao u nju. Na žalost, Rade Šupić nije imao sreće. Primetili smo da u poslednje vreme više niko nije odvođen na saslušanje. Ranije su gotovo svakog jutra pozivali po nekoliko zatvorenika da, noseći sa sobom svoje stvari idu na saslušanje. Međutim, poslednjih nedelju dana niko nije pozvan. Jednog dana, u osam ujutru, čuvar je otvorio vrata i prozvao trojicu da izađu. Na naše iznenađenje oni su se vratili već oko jedanaest, i svi su nosili optužnicu. Rekli su nam da državni tužilac više ne poziva zatvorenike na Rijeku, već da on dolazi u Kapodistriju, gde ih saslušava i odmah im predaje optužnicu. Te reči nanele su nam strahovit bol, jer smo uvideli da su šanse za oslobađanje Radeta Šupića sa male.

Od tog časa Rade Šupić postao je profesor našeg malog fakulteta i počeo je otvoreno da propagira komunizam, da citira Marksa i Engelsa, i da nas uverava da se mi svi borimo za poštenu stvar, za dobro naših naroda, a da nam je pobjeda sigurna. Govorio je da će mnogi od nas doći do slobode samo preko trnovitih puteva i da mnogi možda neće doživjeti taj trenutak, ali da moramo biti ponosni što dajemo živote za pravdu, poštenje i bolju budućnost. Njegove reči iznenadile su mnoge u našoj ćeliji, ali Rade više nije imao šta da izgubi. Pričao nam je o raznim akcijama i nastojao da pokaže kako jedan pravi komunista ide u smrt za slobodu svoje zemlje. Njegove reči, nažalost, nismo još dugo slušali. Već posle dve nedelje, u pet ujutru, čuvar je pozvao Radeta Šupića i rekao mu da ponese sve stvari jer putuje. Svi smo znali šta to znači: išao je u smrt. Ćutali smo, očiju punih suza. Međutim, Rade nije dozvolio fašistima koji su ga vodili u smrt da vide da je žalostan. Bio je vedar, nasmejan, i kad ga je čuvar po drugi put prozvao, rekao je:

— Ne mogu da zagrlim sve drugove, ali preko Radomira taj pozdrav prenosim svima ostalima. Znajte da je naša pobjeda blizu i budite ponosni što ste sinovi ovog naroda. Nastojte da svako od vas nešto učini kako bi smo konačno došli do pobjede.

Poslednji pozdrav bio mu je „Smrt fašizmu“, a mi smo jednoglasno odgovorili: „Sloboda narodu“.

Zbog ovoga, ubrzo posle Radetovog odlaska naređena je istraga, neko me je prijavio, kažnjen sam zabranom da mesec dana bilo šta kupim. A glad je tada učinila svoje. Počeo sam da kašljem, i posle mesec dana osetio sam da sa pljuvačkom izbacujem i krv. Zatvorenike koji su imali nešto na plućima odvodili su u zatvorsku bolnicu. Uz redovnu robijašku hranu, dobijali su dodatak od tri krompira. Odveli su me na pregled i zatvorski lekar, posle kontrole na rendgenu, odredio je da provedem dve nedelje u bolnici. Smešten sam u bolničku ćeliju sa šest kreveta.

Posle lečenja vraćen sam u staru ćeliju u kojoj su, od starog društva, ostali samo studenti iz Bakra. Svakog dana iščekivali smo da nas pozovu na saslušanje. Rekli su mi da su me jednom prilikom, dok sam bio u bolnici, čak i zvali. Jednog jutra stražar je otvorio vrata ćelije i pozvao mene i još dvojicu da izađemo sa svim svojim stvarima. To nam je bilo čudno,

ali stražar nije zatvorio vrata, već je čekao da se spremimo i izađemo. Na naše iznenađenje, na dugačkom tamničkom hodniku bili su poređani kreveti i sve ćelije bile su otvorene. Iz svake su izvedena po tri zatvorenika, od kojih je svaki dobio svoj ležaj. Moj sused bio je stariji čovek, i već se iz njegovog izgleda videlo da je kulturni i obrazovan. Pušio je lulu, bio je ćelav i blage prirode. Počeli smo da razgovaramo i tako sam doznao da je to Mijo Mirković-Balota. Znao sam to ime i uzbudio sam se. On je to video, nasmejao se i upitao me zašto sam se uzbudio. Rekao sam mu:

— Druže Balota, nisam verovao da ću imati čast da budemo zajedno, makar i na robiji.

On se nasmejao, i tako je počelo naše prijateljstvo.

Nikad, u stvari, nismo doznali zašto smo izvedeni na hodnik. Pomisljali smo da smo taoci ili da je zatvor možda bio pretesan za sve zatvorenike. A možda su oni bolešljivi tako izdvojeni.

Mijo Mirković-Balota odigrao je značajnu ulogu. Svi smo, kako mi na hodniku, tako i oni u ćelijama, s najvećim poštovanjem gledali u njega. On je za nas predstavljao svojevrstnu novinsku agenciju. Dobijali smo italijanske novine koje je on čitao i između redova, i posle nam je iznosio svoje mišljenje o stanju na frontu. Ja sam često kao njegov kurir išao od ćelije do ćelije i ubacivao ceduljice s vestima. Od njega smo mnogo naučili, uvek je bio spreman da pruži podršku, i pomagao je mnogima koji su bili klonuli. Balota se borio za kolektiv na hodniku i niko od nas nije smeo da ostane gladan. Delili smo sve što smo imali.

Napokon, negde sedam meseci posle hapšenja, grupa studenata i ja, uz još pedesetak zatvorenika, pozvani smo na saslušanje. Ono je kratko trajalo - tek toliko da nam državni tužilac preda optužnicu. Kad je meni predavao optužnicu, pročitao je:

„Radomir Finčić, sin Davida i Paule Vukosavljević, rođen 1916. u Osijeku, optužuje se da je pomagao bandite.“

Upitao sam ga, na koje bandite misli. On je skočio sa stolice, udario me optužnicom po licu i povikao:

— Znaš ti dobro koji su to banditi!

Kad smo se vratili, dao sam optužnicu Baloti; pročitao je i rekao da ne treba mnogo da se bojim. Po njegovom mišljenju, a on je pregledao gotovo sve naše optužnice, u opasnosti je jedino bio mladić kojeg su uhvatili na putu za naš partizanski logor i koji je kod sebe imao pisaću mašinu i pištolj. Njega je optužnica teretila da je hteo da puca u karabinjere dok su ga hapsili, iako on to nije potpisao, tvrdeći da je hteo da im preda pištolj. Balota je govorio da nijedna kazna, osim smrti, nije važna. Moj prijatelj Slavko Pezelj uzeo mi je advokata Borcatija. Desetak dana kasnije odvedeni smo na Rijeku i tu sam doživeo teško razočarenje. Verovao sam da ću videti devojkicu koju sam voleo, ali ona nije došla na suđenje, ni kasnije u zatvor. Dva dana pre procesa posetio me advokat u riječkom zatvoru. Razgovarali smo u advokatskoj sobi. Rekao mi je da je proučio moj slučaj i da se nada da će se proces po mene dobro završiti. U tašni koju je doneo nalazilo se nekoliko limunova. Posavetovao me je da ih uzmem i da se svaki dan njima mažem. Naš proces održan je pred Vojnim sudom Druge armije. Sudnicu su čuvale stotine karabinjera, a nas su vezane u teške lance doterali do sudnice. Proces je trajao nekoliko dana. Najpre nas je u svom izlaganju napao državni tužilac, koji je govorio da su banditi ubili na stotine italijanskih oficira i vojnika, i da smo mi - nas 54 - sastavni deo tih bandi. Tvrдио je da smo delovali po njihovim direktivama i zahtevao je od suda da vodi računa o tome koliko je majki, žena i dece ostalo bez svojih najmilijih jer su ih banditi ubili. Zatim je, po spisku, pročitao kazne koje je zahtevao. Najmanja kazna iznosila je 15 godina. Posle njega govorili su naši advokati. Kad sam ja došao na red, iznenadio sam se sa kakvim me temperamentom advokat branio. Sećam se njegovih završnih reči:

— Taj čovek, koji uopšte nije kriv, osuđen je na smrt i bez vaše presude. On je, što ste videli iz kopije dokumenata zatvorske bolnice, dobio tuberkulozu i gotovo da je svejedno kakvu će kaznu dobiti.

Tek tada mi je bilo jasno zašto je onoliko zahtevao da se mažem limunovima. Onako žut, delovao sam kako kakav živi mrtvac.

Četvrtog dana reč su dobili optuženi. Predsednik suda, general Umberto Vakari, redom nas je prozivao i pitao šta imamo da kažemo u svoju odbranu. Svi su uglavnom poricali navode optužbe, a onaj mladić je tihim glasom rekao da nije hteo da ubije karabinjere koji su ga hapsili. Priznao

je da je hteo ići u partizane, što je bila njegova dužnost prema porobljenom narodu. I drugi su govorili slično. Došao je red na mene. Žut i mršav, gledao sam predsedniku suda pravo u oči i rekao:

— Ekselencijo, kad bi neko porobio Italiju, a da ste vi u mojim godinama i da znate da se u šumi bore ljudi za slobodu svoga naroda, uveren sam da biste i vi pomogli, makar i sa pola litre joda, desetak zavoja i malo masti.

To sam, naime, imao kod sebe kad su me uhapsili. Kašljao sam dok sam govorio.

Tužilac je tada viknuo:

— Moram naglasiti da je ovaj bandit hteo da prevari grofa Čana i da se predstavlja kao Srbin, iako je Jevrejin.

Rekao sam da je moj otac Jevrejin, a da mi je majka Srpkinja, i da se ja osećam kao Srbin. Dodao sam:

— Grofa Čana nisam lagao, jer sam od njega dobio zvaničan odgovor. Moje prezime Finci poznato je i u Italiji, zna se da je jevrejsko, ja nikoga nisam slagao.

Petog dana pale su osude. Mladić je osuđen na smrt, neki na vremenske kazne, a neki na logore, dok sam ja bio proteran u Hrvatsku. To je, možda, bilo najgore od svega, upravo zato što sam Jevrejin. Tako se ta grupa od 54 ljudi rasturila. To, u stvari, nije bila grupa koja je zajedno sa radivala, kako su na sudu hteli da pokažu, već je to bio uobičajeni postupak kod Italijana — oni su pravili takve grupe za procese i onda priređivali zajednička, spektakularna suđenja.

KRALJEVICA, RAB

Kad smo se vratili u zatvor, osuđeni na robiju otišli su na jednu stranu a osuđeni na logor i ja na drugu. Jednoga dana prozvali su me da uzmem svoje stvari, i sa karabinjerima sam izašao iz riječkog zatvora. Nisam bio vezan. Četiri karabinjera i ja seli smo u kamion. Nisam znao kuda idem. U glavi mi se naprosto mutilo od najraznovrsnijih misli. Setio sam se procesa u Osijeku i bojao sam se da me ne predaju ustašama. Međutim, doveli su me u Kraljevicu. To je bila teritorija NDH, ali pod okupacijom i vlašću Italijana. Kad sam se poslednji put sastao sa svojim advokatom, dao mi je novac koji mi je poslao Slavko Pezelj. Karabinjeri su me odveli u karabinjersku stanicu u Kraljevici. Dok sam čekao da me primi narednik, na zidu sobe video sam slike naših ljudi za kojima su italijanske vlasti tragale. Narednik je primio moje dokumente, pregledao ih i rekao mi da za sada ostajem u Kraljevici. Upozorio me je da se dvaput dnevno moram javljati u stanicu, i da ne smem da se udaljim iz mesta.

Odseo sam u hotelu „Praha“. Ubrzo sam utvrdio da su vlasnici naši simpatizeri i da rade za pokret, i od njih sam doznao da u blizini postoje dva logora, u Kraljevici za Jevreje, a u Bakru za partizane. Logor u Bakru bio je težak, u njemu su vladali glad i boleština. Vlasnica hotela, koja je još govorila sa čeških akcentom, rekla mi je da oni nastoje da organizuju slanje hrane u Bakar, jer zatvorenicima inače tamo preti strahovita glad. Naravno, odmah sam se pridružio. Prikupljenu hranu stavljali smo u sanduke za đubre sa duplim dnom i slali u Bakar.

Jednog dana išao sam po zadatku išao u Crikvenicu u pokušaju da uspostavim vezu s osobom koja nam je prebacivala hranu. Međutim, u kafanu u kojoj sam čekao došli su agenti i uhapsili me. Pitali su me zašto sam došao u Crikvenicu. Objasnio sam im svoj slučaj i rekao da sam u Crikvenicu dolazio kao dete, i da sam hteo da potražim nekog od poznatih.

Karabinjerski narednik je rekao:

— Niste smeli da napuštate Kraljevicu. Vratite se.

Vratio sam se u Kraljevicu. Tamo sam, u karabinjerskoj stanici, morao da se javim svakog dana u 9 i 17 časova. Narednog jutra narednik me

je pozvao u svoju kancelariju. Rekao mi je da mu je žao što mi saopštava takve vesti, ali da moram da idem u logor. Tražio je da se izjasnim da li sam Srbin ili Jevrejin.

— Zašto?

— Ovde imamo dva logora, jevrejski u Kraljevici, i nejevrejski u Bakru.

Pošto sam već znao da je situacija u logoru u Bakru izuzetno teška, nije mi ostalo ništa drugo već da kažem da sam polu-Jevrejin.

— Kako možete to dokazati? — pitao je narednik.

Nasmejao sam se i rekao:

— Imam stopostotni dokaz.

Narednik me je čudno pogledao:

— Šta je to?

— Znaite, Jevreji svoj spolni organ obrezuju.

— A to... to znam. A je li tako i kod vas?

— Da.

Pozvao je još dvojicu karabinjera i svi smo skupa otišli u susednu prostoriju, u kojoj sam se morao svući. Narednik je došao i pogledao me:

— Da, da, drugačije nego kod nas. Ići ćete u logor u Kraljevici. Pođite sada sa karabinjerima u hotel, uzmite stvari, platite račun i spremite se za polazak.

Bilo je to sredinom decembra 1942.

Doveden sam u logor u Kraljevici. Čim sam došao, prijavio sam se logorskom odboru, ispričao sam gde sam sve bio. Smešten sam u baraku broj 3. Tu sam doznao da su se logoraši već organizovali, da su uspeli da dobijaju suhu hranu od Italijana i da sami sebi kuvaju. Oni koji su imali neka sredstva davali su ih u fond kuhinje za kolektiv. Isto tako uspeli su da od komandanta logora dobiju dozvolu da jedan italijanski narednik svake nedelje donosi iz Trsta povrće, sir i druge stvari, koje su, naravno, bile skupo, u zlatu, plaćene.

Od apotekarke Grete Brajković čuo sam da su organizovali i svoju apoteku, i da vlastitim sredstvima, preko onog narednika, kupuju lekove

u Italiji. Osetio sam da je Greta prava levičarka i sa njom sam počeo otvoreno da razgovaram. Rekao sam da moramo nešto da učinimo za naše drugove u logoru u Bakru, i pitao da li možemo iz te njihove apoteke da nešto prošvercujemo napolje. Greta je rekla da oni imaju dobre veze i da je to moguće. Ispričao sam joj šta sam nekad radio i da su jod, zavoj i lekovi neophodni tim ljudima. Greta je odmah pristala, a kako je bila uticajna u logoru i dobro sve poznavala, ubrzo smo sakupili nešto neophodnog novca. Pomoću Gretine veze pripremljeni sanitetski materijal prebacivali smo izvan logora.

Jednog dana u logor je došao Ilija Mihić, pukovnik bivše jugoslovenske vojske, koji je organizovao četnički pokret. Oni su tražili da lekari, apotekari i rezervni oficiri pođu u četnike. Pojedinačno su ih pozivali u logorsku kancelariju, ali je svaki od naših lekara rekao da ne želi s njima da saraduje jer su potrebni logorašima.

Ona češka porodica, vlasnici hotela „Praha“, uvek nam je pomagala. Oni su mogli sredom da nas obilaze i uvek su donosili hranu. A mi smo mogli čak da dajemo rublje van logora na pranje, i upravo sa tim rubljem uspevali smo da iznosimo sanitetski materijal za logoraše u Bakru. Sve je to išlo na adresu dobre Čehinje.

Početak marta italijanska komanda naredila je da se spremimo za put. U logoru je nastala panika. Bojali smo se da će nas Italijani predati Nemcima ili ustašama. Ali, već narednog dana dobili smo radosnu vest. Doznali smo da nas Italijani šalju na Rab zbog toga što smo postali izuzetno opasan teret.

Osmog marta ukrcani smo na brod i prebačeni na ostrvo Rab. Tamo smo se priključili logorskoj partijskoj organizaciji. Svi smo već u to vreme osećali da se bliži kraj fašističke Italije i počeli smo da se pripremamo za borbu. Radili smo svaki dan fiskulturu pod izgovorom da želimo da ojačamo, a u stvari, borbene su bile vežbe.

Na Rabu su postojala dva logora, jevrejski i slovenački. Slovenački se nalazio u dosta teškom položaju, u njemu su ljudi doslovno umirali od gladi. Mi smo u našem logoru rešili da im pomognemo, pa smo sakupljali suvišnu garderobu i menjali je za hranu, koju smo onda slali Slovencima.

Neposredno pred kapitulaciju Italije, bio sam prebačen u bolnicu na Rabu. Dan pre kapitulacije, uz pomoć nekoliko drugova, pobjegao sam iz bolnice. Pošao sam s njima i prenoćio u jednoj šupi. Ujutru smo saznali da je Italija kapitulirala.

Na Rabu je bilo dosta dobro naoružanih italijanskih vojnika. Doznajući za kapitulaciju Italije, oni su se zbunili, nisu znali šta da rade. Tada mi je jedan naš drug predložio da održim govor na italijanskom koji bi smirio vojnike. Iako nikad nisam bio govornik, rešio sam da pokušam. Na balkonu opštinske zgrade istakli smo našu zastavu. Drugovi su se rastrčali po mestu i okupljali ljude za narodni zbor. Moj govor trebalo je da bude upućen Italijanima, odnosno italijanskim vojnicima koji su još uvek imali oružje pri sebi, i u uzbuđenju, koje je sve zahvatilo, moglo je svašta da se desi. Na našu sreću, među njima bilo je malo pravih fašista, a ukoliko ih je i bilo, odmah su pokušali da pobjegnu. Svoj govor održao sam na italijanskom i rekao da dolazi trenutak slobode za njih, Italijane, da će naše dve zemlje živeti u prijateljstvu i miru, da ne bi trebalo međusobno da se ubijamo. Savetovao sam im da odlože oružje i da ćemo svakoga ko to učini smatrati prijateljem naše borbe, kao i da će svi moći da se vrate kućama, jer je rat za njih okončan. Osim toga, naše jedinice treba svakog momenta da uđu u Rab. Izgleda da sam dobro govorio, jer su počeli odmah da bacaju oružje i da uzvikuju: Dole Duče, živela sloboda! Ubrzo su svi bili razoružani, pa smo zajedno počeli da pevamo i igramo, razvilo se pravo narodno veselje.

Onda sam se vratio u logor. U njemu je već sve bilo organizovano. Otvorili smo magacine italijanske vojske, izneli uniforme i počeli da regrutujemo borce. Rezervni oficiri nastojali su da borcima pruže bar osnovna uputstva. Mobilisali smo oko 3.000 logoraša. Zatim smo razoružali italijanske stražare i oslobodili zatočenike iz slovenačkog logora. Slovenci su otišli za Sloveniju, a naša jedinica delom se priključila XIII diviziji, dok je manji broj otišao u VI ličku diviziju. Ja sam dobio naređenje da se javim komandi u Kraljevici. Putovao sam sa Gretom Brajković, apotekarkom, jer je i ona dobila isto naređenje. Sa sobom je vodila svog sinčića od pet godina, Tomicu. Kad je došla u Kraljevicu, Greta je postavljena za šefa apoteke u Novom Vinodolu, a ja sam određen za pomoćnika šefa regrutne komisije u Kraljevici. Komandant mi je bio drug Braco Pokoljan. Preuzeli

smo sve italijanske vojne magacine, zajedno sa robom, od čega je veći deo poslat u Liku i Kordun a ostatak stavljen nama na raspolaganje da bismo opremili meštane mobilisane za XIII diviziju.

Moj nemirni duh ubrzo se osetio sputanim. Želeo sam aktivnije da pomažem naš pokret. Stoga sam jednog dana prišao Braci i rekao mu:

— Slušaj, Braco, ovaj život ovde prava je ladovina. Ja ne mogu više ovde da ostanem. Mlad sam, zdrav sam, i smatram da treba da odem u borbu. Najradije bih išao u Liku, jer sam za nju mnogostruko vezan. Ličane veoma volim, a u VI-oj ličkoj diviziji imam puno prijatelja.

Braco je na to odgovorio:

— Znaš, to nije tako lako. Pravo da ti kažem, na istu misao došao sam i ja, s tim što sam pomislio da ja odem a ti da ostaneš. Naš posao je ovde skoro je završen.

— Nema smisla da se o tome prepiremo — rekao sam. — Bilo bi smešno da se mi, ozbiljni ljudi, svađamo, ali pravo da ti kažem, neprijatno mi je kad pomislim da su mnogi s oduševljenjem otišli u partizane a ti i ja sedimo ovde.

Pošto nismo hteli da se prepiremo, rešili smo da stvar prepustimo sudbini. Bacićemo novčić, pa ćemo postupiti onako kako on bude odredio. Rekao sam Braci da on, kao stariji, može da bira.

I on je odabrao „glavu“. Nasmejali smo se i ja sam bacio novčić u vis. Upravo kad je novčić trebalo da padne, Braca reče:

— Izvini, hoću pismo.

Na njegovu nesreću, a na moju sreću, pala je glava. Braco je bio izuzetno fer. Nakon toga otišli smo oboje u komandu i Braco je rekao:

— Drugovi, sada, kad je naš zadatak obavljen, drug Finčić želi da ide u VI ličku diviziju. Molim vas, da to odobrite.

Komanda je to odobrila, dobio sam propusnicu i otišao u VI ličku diviziju.

Dve-tri nedelje kasnije, Nemci su probili naš front Sušak-Rijeka, uhvatili Bracu, koji je ostao kod magacina, odveli ga u Bakar i streljali. Isto tako uhvatili su Gretu i streljali je zajedno s malim Tomicom.

U PRVIM BORBENIM REDOVIMA

Dodeljen sam u bataljon „Ognjen Prica“. Naša jedinica bila je na položaju kod Budačkog Mosta, na reci Lici kod Gospića. Pitali su me da li umem da baratam oružjem. Rekao sam da sam se dosad služio samo pištoljem. Onda su mi dali pušku i nekoliko boraca pokazivalo mi je kako se, puni, nišani i puca i davali mi neophodna uputstva, i već naredne noći pošao sam u patrolu. Sa mnom je išao i mali Stevica. Stevica je bio dečak od sedamnaest godina, koji je još od 1941. godine bio u partizanima. Ustaše i četnici pobili su mu mnogobrojnu rodbinu, i u životu je ostala samo njegova majka. I pored svega toga, Stevica je bio vedar i veseo, i te večeri, u patroli, zajedno smo osmatrali položaje ustaša. On je bio uvek izuzetno oprezan. Stalno mi je govorio: „Ne podiži se, prigni se!“ On je, kao neki mali anđeo čuvar, neprekidno bdio nada mnom. Svaki moj nepažljivi pokret, naravno, mogao je da privuče pažnju neprijatelja, koji bi nas odmah napao. Dok smo se, pred zoru, vraćali, Stevica me, uz osmeh upita:

— Da li ti uopšte znaš gde smo noćas bili?

— Gde?

— Pa na ustaškim položajima. Došli smo gotovo do njihovih straža — ponosno je govorio Stevica.

Nekoliko dana kasnije došlo je do prvog okršaja. Uveče su nas obavestili da ćemo rano ujutru, već u četiri sata, napasti budački most i da moramo biti izuzetno oprezni. Ranjene i mrtve drugove ne smemo da ostavimo na bojištu. Za mene je sve to bilo novo, nikad do tada nisam doživeo ništa slično i bio sam jako uzbuđen. Iako nikad nisam ubijao ljude, iako nikad nisam imao, što kažu, srca ni mrava da zgazim, sada sam žudeo za osvetom i u meni je sve gorelo. Stevica mi je govorio da se njega držim — jer on je već prekaljen borac.

I stvarno, došlo je jutro, privukli smo se do neprijateljskih položaja i na dati znak napali. Zapucalo je sa svih strana. Odasvud su dopirali uzvici i krici. Posle više od dva sata borbe dobili smo naređenje za povlačenje. Prikupili smo se i primetili da nam dva druga nedostaju. Komandant je rekao:

— Moramo ih izvući. Drugovi, ko se dobrovoljno javlja?

Smatrao sam da je to moja dužnost i prvi sam se javio. Tada je mali Stevica skočio i rekao:

— Ne, družo komandire, Radomir je danas prvi put u borbi i još nije dovoljno spretan. Ja ću poći...

Odmah se prijavilo još pet drugova, koji su otišli i uskoro doneli naše ranjenike.

Sve me je to uzbuđivalo i radovalo. Prisećao sam se starih, predratnih komandanata, koji su govorili da čovek tek na robiji može da doživi pravo drugarstvo u kojem jedan drugog spasava i nikad ga neće izdati. Sada sam isto to gledao i ovde, na bojnopolju, na kojem su ljudi žrtvovali svoje živote da bi spasili ranjenog druga.

Ponovo je došao trenutak za napad na Budački Most.

Jednog dana na položaj je došao Rade Žigić, politički komesar VI ličke divizije. On nam je, između ostalog, rekao da je došao da nas poseti uoči jedne velike borbe. Ujutru, naime, napadamo opet Budački Most, ali ovoga puta napad mora da uspe. Naređenje je — nema zarobljavanja! Svi smo bili veseli, kao da idemo na venčanje a ne u borbu. Stevica, koji je u međuvremenu postao mitraljezac, čistio je svoj mitraljez. To je trebalo da bude „vatreno krštenje“ ovog mitraljesca. Rano ujutru izašli smo na položaj. Nalazio sam se u grupi sa Stevicom. Kao i ranije, borba je bila izuzetno teška. Ustaše i Nemci kao da znali su, izgleda, da ćemo ih napasti, bili su dobro pripremljeni. Zasuli su nas bombama i teškom artiljerijskom vatrom, i bilo je očigledno da su nadmoćniji od nas. Ali mi smo ipak napadali i jurišali. Dospeli smo tako do nekog grmlja, gde je Stevica ukopao mitraljez i počeo da puca. Iznenada, i s leva i desna počеше da pucaju ustaški mitraljezi. Kad sam, nakon jednog trena, podigao glavu, ugledah Stevicu kako leži širom otvorenih očiju. Panično sam počeo da vičem i da ga dozivam. Sve je bilo uzalud — on je, spokojno, ležao. Nešto kasnije, dobili smo naređenje da se povučemo. Nosili smo Stevicu i njegov mitraljez. Tada sam prvi put prisustvovao partizanskoj sahrani.

Dva dana kasnije došla je nova borba. Nikad u životu nisam imao takvu želju da ubijam kao tada. Na Stevicino mesto dodelili su nam drugog mitraljesca. Ovoga puta bili smo na drugom položaju i nemilosrdno smo tukli ustaše i nemačke vojnike. Znao sam da je svaki moj hitac pun pogodak. U žaru borbe, osetio sam strahovit bol. Izgubio sam svest. Tek kasnije saznao sam da sam bio teško ranjen u glavu. Prebačen sam, ne dolazeći svesti, sa većom grupom ranjenika na hirurško odeljenje u Otočcu. Bolnica je bila slabo obezbeđena, i taj podatak jedna od časnih sestara otkucala je ustašama. (Nije se tu baš časno ponela; kasnije je zbog toga streljana.) Tokom noći bolnicu su napale ustaške jedinice pod komandom Delka Bogdanića, poznatog krvnika. Ostao sam u životu samo zahvaljujući doktoru Borislavu Božoviću, tada šefu saniteta Hrvatske, koji me je izneo na leđima i tako spasio.

Povreda na glavi bila je izuzetno ozbiljna. Zbog toga sam kasnije prebačen u Italiju, u Bari, na lečenje.

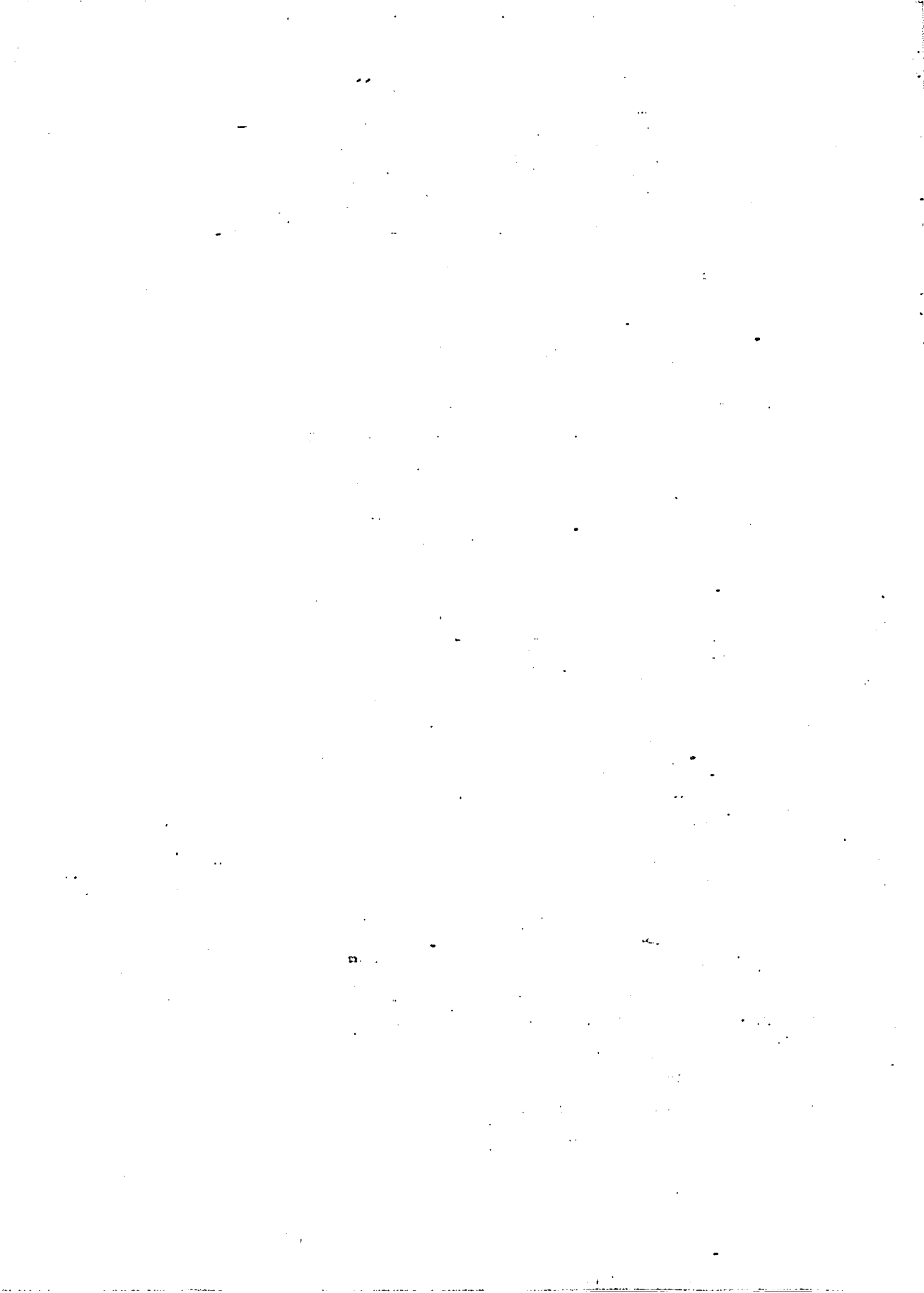
Jednog dana u Bariju posetio me je bivši ratni drug Srđan Brujić, tada major. Kad smo se sreli, rekao mi je u šali:

— Eto, zar ti nisam rekao da za tebe nije puška?

Odgovorio sam mu da smatram da se sada zdravstveno dobro osećam i da želim što pre da se vratim u zemlju. Srđan mi je rekao da zasad ne mislim na to, već da se odmaram i lečim. Dodao je da ću biti prebačen kada bude potrebno. Kad se, posle nekoliko nedelja, ponovo pojavio, postavio sam mu isto pitanje. On mi je tada rekao:

— Ti si vojnik, i moraš da ideš tamo gde te rasporede. Određen si da ostaneš ovde u Bariju, kao šef pravne civilne službe. To ti je zaduženje, a možeš sam da odabereš poverljive saradnike.

Naređenju sam se morao pokoriti. Našao sam dva dobra saradnika — jedan je bio Branko Svoboda, advokat iz Varaždina, a drugi inženjer Kabiljo, zvani „Mudri“. Tako je počeo naš rad u tom poverljivom odeljenju, koje je, između ostalog, radilo i dosta trgovačkih poslova. Prvi rukovodilac bio je Srđan Brujić; kasnije je otišao u oslobođeni Beograd. Posle njega došao je Vicko Glumčić, a zatim Vaso Jovanović zvani „Četnik“.

PARTIJSKI DUG

Početakom 1945. štabu baze bila je potrebna jedna veća suma novca radi izvršenja izvesnog važnog zadatka. U mom odeljenju radila je tada drugarica Danica, udovica, majka dvoje dece, rodom sa Visa. U jednom razgovoru rekla mi je da je njen suprug ostavio deci kompletnu zbirku maraka Jugoslavije, koju je ona sakrila negde na Visu. Pomislio sam da bi nam ona mogla pomoći, i pitao sam je da li bi htela da proda tu zbirku, da taj novac posudi nama, s tim da joj se vrati po povratku u zemlju. Danica je pristala.

Kako sam u međuvremenu saznao da su ustaše ubile moju majku, rekao sam rukovodiocu odeljenja, drugu Vasi, da sam spreman da kuću u Osijeku, u Rajznerovoj 109, koja je pripadala mojoj majci, poklonim partiji. Kuća bi kasnije bila prodana a tim novcem bio bi vraćen dug drugarici Danici. Vasa je tu ideju prihvatio i dao svoju partijsku reč da će dug biti vraćen. Tako je taj posao bio obavljen.

Danica je donela marke sa Visa i mi smo ih prodali za 8.000 dolara. Novac je preuzeo drug Vasa Jovanović, zvani „Četnik“.

Krajem iste godine rasformiran je štab baze i osnovano naše diplomatsko predstavništvo. Šef tog predstavništva bio je drug Mandić, a Vaso je premešten u Rim u naše predstavništvo. Vicko Glumčić postao je konzul u Napulju, a ja sam ostao u Bariju.

Na jednom sastanku Vicko mi je rekao da mora da ode u četnički logor u Eboliju pored Napulja. Doznao sam preko svojih ljudi da četnici nameravaju da ubiju svakog našeg čoveka koji dođe u logor, a da Englezi ne obezbeđuju nikakvu pratnju. Oni su se, kao i obično, držali po strani od svih takvih sukoba. Upozorio sam Vicka kakvoj se opasnosti izlaže, i da je bolje da štampu i proglase dotura u logor našim ilegalnim kanalima. Po njegovim rečima, međutim, Vaso je naredio da Vicko lično ode u logor.

Sledećeg dana, naravno, dogodila se tragedija. Vicko je ubijen prilikom posete četničkom logoru, a drug koji je bio s njim teško je ranjen.

Prilikom prvog susreta sa Vasom, nisam mogao a da ne kažem da je šteta što smo izgubili takvog druga, i da ja mislim da nam njegova poseta logoru ne bi donela neku veliku korist. Vaso me je oštro prekinuo i rekao da se ne mešam, da to nisu moje stvari. Od toga časa Vasin odnos prema meni, do tada prijateljski, naglo se promenio. Postao je osoran, što su i drugi primetili. Josip Turčić, koji je došao na mesto ubijenog Glumčića, rekao mi je da se čuvam Vase jer mi on ne misli dobro, i savetovao mi je da se što pre vratim u zemlju. A kad sam, krajem 1947, tražio da se vratim u zemlju, dozvolio mi je tek posle mnogih odlaganja i napomalo čudan način. Nastanio sam se u Zagrebu i dobio mesto kod „Putnika“, a u očekivanju da budem prebačen u Opatiju, gde je trebalo da se angažujem u organizovanju i razvoju inostranog turizma. U Zagrebu sam sreo dosta mojih predratnih drugova, među kojima i Habdiju, koji je bio generalni direktor DOZ-a za Hrvatsku. Pošto sam im ispričao gde sam bio i šta sam doživeo, rekli su mi da treba da sakupim dokumenta i podnesem zahtev za dodelu Partizanske spomenice. Naročito se Habdija zauzimao za to i rekao da će on dati iskaz o mom delovanju kao levičar još iz vremena 1935, u Osijeku, a takođe i o mom držanju u logoru u zagrebačkom Zboru.

Jednom prilikom sreo sam i drugaricu Danicu, i na svoje veliko iznenađenje, doznao da joj dug još nije vraćen. Raspitao sam se i saznao da Vasa nije ništa učinio, kako je obećao, dajući partijsku reč da će prodati kuću moje majke i da će vratiti dug drugarici Danici. Zamolio sam Danicu da se još malo strpi, i kao zalog, dao sam joj jedine sačuvane uspomenne na moje roditelje, muški sat „Omega“, zlatnu narukvicu, minđuše i broš moje majke, kao i srebrni pribor za jelo za dvanaest osoba.

U to vreme ponovo su me predložili za prijem u partiju. Odgovorio sam im da ne mogu da postanem član partije sve dok se ne reši pitanje partijskog duga, za koji sam osećao moralnu odgovornost.

Već sam se nalazio na službi u Opatiji. O mom radu i naporima na razvijanju inostranog turizma govoriću kasnije, nakon što u prvom delu iznesem priču o Vasi. Kažem priču, jer sve što se kasnije dogodilo zvuči kao priča, svima, osim meni koji sam je doživeo.

Prilikom jedne moje posete Beogradu sastao sam se sa Vasom i Marčelja Jozom, koji je tada bio major SUP-a. Vaso i ja smo, pred njima, otvoreno razgovarali, i Vaso je priznao da je novac primio. Svi su smatra-

li da je Vaso učinio propust koji mora da popravi. Trebalo je da se javim jednom drugu u Zagrebu koji će se pošto ga Vasa pravovremeno obavesti, potruditi da se cela stvar sredi. Vaso i ja čak smo se drugarski pozdravili na rastanku. Prerano sam se obradovao; u Zagrebu sam kasnije doznao da Vaso nije ništa učinio, nije se čak ni javio onom drugu. Rešio sam da ga ponovo posetim. Ovoga puta razgovor nije uopšte bio prijateljski i smiren. Vaso me je grubo upitao zašto se uopšte brinem za tu ženu. Ta stvar je, rekao je, bila i prošla, i zašto je uopšte ponovo pokrećem.

— Obećao si, rekao sam, da ćeš to učiniti! Zbog čega odlazeš? Ja osećam moralnu obavezu prema Danici, jer sam joj garantovao našom partijom da će joj dug biti vraćen, a i ti si pri tom dao partijsku reč. Ako ništa ne učiniš, moraću da tražim zaštitu od druga Marka (Rankovića)!

— Samo pokušaj — rekao je Vaso. — Ako budeš išao kod Marka, znaj da ćeš završiti u zatvoru.

— Samo da vidim kako ćeš to učiniti — revoltirano sam rekao.

I to je bio kraj našeg razgovora.

Izašao sam sav ošamućen, sav izvan sebe. Nisam mogao da verujem da neko može ovako ozbiljno da mi preti, nakon svega što sam dao za svoju zemlju, nakon svih borbi i akcija u kojima sam učestvovao, a isto tako i nakon spremnosti da kuću svoje majke poklonim partiji da bi se taj dug vratio. Uputio sam se kući druga Marka.

Na ulazu u njegovu rezidenciju zaustavio me dežurni oficir. Zamolio sam ga da drugu Marku odnese jednu cedulju. Na njoj je pisalo:

„Druže Marko, molim Vas da me izvinite što uzimam slobodu i lično Vam se obraćam. Ja, Buki Finci, prvoborac iz VI ličke divizije, nalazim se u opasnosti. Molio bih Vas da me primite, saslušate i zaštitite!“

Oficir je uzeo cedulju, pročitao je i odneo drugu Marku.

Ubrzo posle toga vratio se s pismom za generala Filipa Bajkovića. Trebalo je da ga posetim narednog dana. Tako sam i učinio i generalu Bajkoviću objasnio ceo slučaj. Uputio me je da napišem izjavu, a u tome je trebalo da mi pomogne drugarica Marica, supruga pokojnog Vicka Glumčića. Sledećeg jutra predao sam mu izjavu, a dva dana kasnije pozvao me je da dođem u njegovu kancelariju. Kad sam došao, pozvao je i Vasu, i u

mom prisustvu rekao mu da njegov postupak nije na mestu i da zahteva od njega da tu stvar što pre sredi. Ponovo je izgledalo da će ceo slučaj biti dobro okončan. U tom uverenju, vratio sam se u Opatiju, gde sam bio postavljen za šefa inostranog turizma. Nisam ni slutio šta će mi se dalje događati.

OPATIJA

Septembra 1948. godine došao sam u Opatiju. Odseo sam u hotelu „Jadran“. Kad sam sledećeg jutra prošetao Opatijom, setio sam se mog ilegalnog boravka od pre nekoliko godina, kada je morski pas pojeo dva Nemca, a Opatija bila lečilište nemačkih ranjenika. Bio sam svestan da su me u Opatiju poslali da nešto stvorim od nje, te sam sa puno volje prionuo na posao. Javio sam se u „Putnik“, gde su mi odmah predali celu poslovnicu.

Prvi veći poduhvat koji sam organizovao bio je svečani doček Nove Godine, s posebnim vozovima iz Beograda, Zagreba i Ljubljane. Direkcija u Beogradu prihvatila je taj plan i ubrzo smo počeli sa organizacionim pripremama. Iz pomenutih gradova neprekidno su stizale vesti o interesovanju gostiju, i ubrzo smo uspeali da zainteresujemo preko 1.000 osoba. Prema mom planu nekoliko službenika trebalo je da sačeka goste na železničkoj stanici u Srpskoj Moravici i da svakom od njih preda cedulju sa nazivom hotela, brojem sobe i oznakom autobusa koji će ga do hotela prevesti. Pripreme su trajale gotovo dva meseca. Onda je došao 31. decembar. Već rano ujutru službenici su otišli na stanicu, sačekali goste i podelili im potrebne podatke. A tada, na moju nesreću, nebo kao da se otvorilo i padala je kiša kakva se odavno nije pamtila na Rijeci. Naravno, svi su pojurili u autobuse bez ikakvog reda. Nastala je nezamisliva gužva i bilo nam je potrebno nekoliko časova da sve goste smestimo. Ipak, negde oko devet uveče, sve je bilo u redu. Novogodišnji doček uspeo je, a naredni dani bili su sunčani i topli, i sve nepravilike oko dočeka brzo su bile zaboravljene.

Sada je trebalo da počnemo sa pripremama za letovanje. Mogućnosti inostranog turizma samo smo naslućivali. Zbog toga je lako zamisliti kakvo je uzbuđenje izazvala vest da u Opatiju stiže austrijski ambasador. Opatiju je posetio da bi video kakve su mogućnosti za razvijanje turizma sa našom zemljom. Iz Beograda me je pozvala zamenica predsednika Turističkog saveza Jugoslavije, druga Velebita, i rekla:

— Ambasador bi želeo da provede dan-dva u Opatiji, a posle ide u Dubrovnik. Ti znaš koliko nam to može koristiti, jer Austrijanci mogu da budu naši dobri gosti. Znam na kakvoj si mucu tamo dole, da nema mno-

gotoga nedostaje, ali učini šta možeš. Naša stara parola je — snadi se. Gledaću da pošaljem sve što ti je potrebno da ga ugostiš u svojoj kući. Neka stanuje u hotelu „Kvarner“, ali neka se hrani kod tebe.

Bez obzira kako to sada izgledalo, onda je to bio izuzetno težak zadatak. Tada sam stanovao s jednom Slovenkom u vili „Pi“. Objasnio sam joj celu situaciju i zamolio da učini sve da ugostimo našeg posetioca iz Austrije. Dan pre njegovog dolaska, stigli su paketi s flašama belog i crnog vina, viskija, likera i svega ostalog. Izašao sam pred ambasadora na stanicu.

Stigli smo u „Kvarner“, gde ga je očekivala najlepša soba. Ambasador je prišao prozoru, otvorio ga, pogledao na more i rekao prijateljici:

— Ovo je jednom bila Austrija...

— Da, ali oduvek je ovde živeo naš živalj — rekao sam ja.

— Pa vi ste takođe bili naši — uz smeh mi je odgovorio ambasador.

Posle toga prošetali smo Opatijom i ja sam mu pokazao neke gradske zanimljivosti. Za to vreme moja prijateljica nastojala je da od njegove prijateljice dokuči koja jela on najviše voli, i insistirala je da budu naši gosti na večeri. Ja sam samo znao da on ne sme ni po koju cenu da ode u hotel na večeru, jer bi tamo video da nemamo pravi hleb, već kukuruзни, i da nam je „meni“ jako siromašan. Na sreću, njegova prijateljica prihvatila je naš poziv, i ambasador, koji ju je očigledno mnogo voleo, nije ni pokušao da odbije.

U međuvremenu, sredio sam sa direktorom hotela da ambasadoru odnose doručak u sobu. Dao sam mu brašno za kajzerice i rekao da naš gost nikako ne sme da doručkuje van sobe.

Uveče sam došao po njih i odveo u moj stan. Gost je bio iznenađen, naročito kada smo ušli u trpezariju i on, na ormanu, video mnoge flaše s pićem. Naime, moja prijateljica pogrešila je i sve flaše koje smo dobili stavila u kredenac.

— Zar se sve to može dobiti u gradu? — pitao je on.

Ja sam izmislio priču o tome kako imamo pristup u diplomatski magacin, da bih nekako zataškao stvar. Onda smo večerali. Ambasador je bio sve oduševljeniji dok je moja prijateljica iznosila upravo ona jela koja je najviše voleo. Naravno, kraj večere nije označavao kraj mog zadatka. Tre-

balo ga je nagovoriti da s nama i ruča. Kada smo se vraćali u hotel, on je, kao što sam očekivao, rekao:

— Sutra ćete vi biti moji gosti na ručku.

Njegova prijateljica, koju je moja već nagovorila, odgovorila je umesto mene:

— Ne, ne, ja sam već dala reč. Oni će biti naši gosti kada nas posete u Beogradu.

Sutradan smo organizovali izlet jahtom u Moštaničku Dragu. Na mestu izleta dao sam da se napravi mali bife, sa sendvičima, koktelima i primorskim specijalitetima, tako da je izgledalo kao da se taj bife uvek nalazi tamo i da svi mogu u njemu da kupuju. Austrijski gost bio je iznenađen:

— Naprosto ne mogu da verujem, jer ljudi svašta pričaju...

Ručak je takođe uspeo.

A tada... Otišli smo u „Jadran“ da sačekamo kola koja je trebalo da gosta odvezu u Rijeku; odakle bi brodom oputovao za Dubrovnik. Ja sam u džepu uvek nosio šećer, pošto smo tada imali samo saharin, i krišom sam ga davao kelnerima kad bi nam služili crnu kafu. U tom trenutku pozvali su me u kancelariju, zvali su me iz Beograda. Izvinio sam se gostu i požurio u kancelariju. Javljala se drugarica Vera Zagorac, zabrinuta; ja sam je smirivao — da ništa ne brine, sve je prošlo u najboljem redu. Rekao sam da je naš gost sam u kafani i da moram brzo da se vratim, on već pije kafu. Kad sam seo, kaže mi:

— Znae, ja sam šećeraš.

Te su me reči malo smirile, jer sam znao da mu je kafa sigurno poslužena sa saharinom. Ubrzo je došao auto, ispratio sam ga, i za mene je zadatak bio završen.

I, šta se dogodilo? Kad je austrijski ambasador stigao u Beograd, ispričao je u diplomatskom klubu sledeći vic:

— Zamislite, naručim ja kafu u Opatiji. Kelner mi donese kafu, a u kašičici - saharin. Ja mu kažem: ali, nisam bolestan. A kelner, koji je slučajno znao nemački, odgovori: Ma gde vi to živite?

Ta je priča došla i do Rankovića, koji je preko nekog Perovića, zaduženog za turizam, naredio istragu. Taj je Perović stigao u Opatiju i onog kelnera, nedužnog, poslao u zatvor. Naravno, kelner nije bio kriv i morao sam dugo da se borim dok sam ga izvukao iz zatvora.

Za vreme mog rada u Opatiji uvek sam nastojao da pronađemo pravi put za uspeh našeg turizma. Svojim službenicima govorio sam da imaju na umu da je gost uvek u pravu, da s njim treba ljubazno postupati, da je to jedini način na koji možemo da privučemo turiste, uz tako velike konkurente kao što su Italija i Španija. Ako želimo da privučemo strane turiste, govorio sam, moramo se promeniti. Uvek sam isticao da naše ljude moramo školovati i da ih moramo slati u inostranstvo, da vide kako se postupa prema gostima. Sudbina je, međutim, drugačije htela.

OSVETA ZBOG PARTIJSKOG DUGA

Jednog dana pozvali su me u riječku UDB-u. Primio me jedan major i rekao da je iz Beograda stiglo za mene 350.000 dinara. Odgovorio sam mu da novac, u stvari, nije za mene, već za drugaricu Danicu. Major mi je tada pružio nekakav akt na potpis. Pročitavši ga, video sam da Vaso nije prodao kuću moje majke, u Rajnerovoj 109 u Osijeku, već onu koja je pripadala mom ocu u Desatićinoj br. 24. Objasnio sam majoru da takav akt ne mogu da potpišem, jer deo te kuće, jedna polovina, pripada očevom vanbračnom sinu. Ako potpišem, rekao sam majoru, učiniću krivično delo. Major se s tim složio i rekao da će novac i dokumenta vratiti u Beograd.

Za vreme jednog boravka u Zagrebu, otišao sam da posetim svoga starog druga Branka Svobodu, koji je u to vreme radio u DOZ-u. Branko je bio uzbuđen i krio je pogled od mene. Nisam znao uzrok niti sam pitao, te sam se uskoro oprostio od njega i otišao.

Tek mnogo godina kasnije, kad sam se vratio iz Izraela, saznao sam od Branka za razlog takvog njegovog pomašanja. Naime, nešto pre moje posete, kako je Branko pričao, došao je Vasa kod njega i rekao mu da sam osumnjičen za špijunažu i da mi predstoji hapšenje. Branko se strašno uzbudio, jer smo bili stari drugovi, a poznajući Vasu i njegovu beskrupuloznost, nije smeo u to vreme da mi kaže istinu.

Osam dana po povratku iz Zagreba, bez ikakvog obrazloženja, uhapsila me je UDB-a iz Opatije. Zatvoren sam u samicu, u kojoj sam proveo mesec dana, a da mi nikad nije saopšteno zbog čega se tu nalazim. Tek mesec dana nakon hapšenja izveden sam prvi put na saslušanje.

U to vreme u Opatiji živeo je jedan profesor Slovenac, koji je bio nastavnik u Ugostiteljskoj školi. On je bio lični prijatelj generala Stantea, tadašnjeg šefa UDB-e za Sloveniju.

Prvo pitanje koje mi je islednik postavio, bilo je da li poznajem tog profesora; odgovorio sam da ga poznajem. Zatim me je islednik pitao da li znam da je taj profesor reakcija. Odgovorio sam mu da bi na to pitanje najbolji odgovor dobio od generala Stantea — profesor je njegov lični prija-

telj i general koga često posećuje u Opatiji. Uzgred rečeno, taj profesor, koliko mi je uopšte poznato, nikad nije bio zatvaran niti saslušan. Na moj odgovor islednik je planuo:

— Ukrotićemo mi tebe, pa ćeš ti potpisati sve što budemo podneli!

Odveli su me tada u jednu sobu u zgradi UDB-e, u kojoj se nalazio specijalno napravljen orman. Zatvorili su me u njega, tako da nisam mogao gotovo ni da se pomerim. Mogao sam jedino da stojim. Islednik se osmehivao:

— Kad budeš hteo da potpišeš — rekao je, lupaj, pa ćemo ti otvoriti.

U tom ormanu proveo sam petnaestak dana. Stajao sam neprekidno, dan i noć. Orman su otvarali samo triput u toku dana, ujutru, u podne i uveče, i to samo po jedan sat. Noge su ubrzo počele da mi otiču, i iz njih je počela da curi limfna tečnost. Kad bi čuvari otvorili orman, skljkao bih se i ostao u tom položaju. Jeo sam ležeći, a i fiziološke potrebe vršio sam ležeći. Nisam mogao da se pomerim. ~~Potom bi me podigli i ponovo zatvarali u orman.~~

Počela je da me opседа misao o samoubistvu. Samo sam u njemu video izlaz iz situacije u kojoj sam se našao. Pitao sam se kako bih to izveo.

Posle petnaestak dana — novo saslušanje. Dva čuvara pomogla su mi da dođem do islednikove kancelarije. On me je hladno gledao i rekao:

— Ovo je samo početak, a čekaju te još mnogo teže stvari ako ne budeš hteo da potpišeš ono što ti mi predlažemo! Pitao sam ga šta želi da potpišem, i dodao da dobro znam da sam Vasina žrtva.

— Hoću da izjaviš — rekao je islednik — da je dotični profesor reakcija, to je prvo. Kao drugo, reći ćeš da nisi prijavio profesora jer si i sam reakcija, protivnik današnjeg režima i naše zemlje.

Nisam više mogao da se uzdržim. Iako iscrpljen, besno sam mu odgovorio:

— Stidi se! Dok su mene 1941. fašisti mlatili, i dok sam bio po logorima i u borbama, ko zna šta si ti radio i gde si bio! A sada me sadistički mučiš po Vasinom nalogu! Odbijam da to potpišem i zahtevam da me prebacite u UDB-u za Jugoslaviju.

Islednik je odgovorio:

— Ti živ više Beograd nećeš videti, a sad ćeš tek osetiti šta je UDB-a!

Posle toga — a sve se ovo odigravalo u zgradi UDB-e u Opatiji — prebacili su me u samicu milicijskog zatvora. Islednik je naredio da ne smem da sedim ili ležim preko dana, tako da sam sve vreme morao da stojim. Jaukao sam od nepodnošljivih bolova, dok su stražari neprekidno kontrolisali da nisam slučajno seo.

Nekoliko dana po mom dolasku, neki zatvorenici, kriminalci, iskoristili su neopreznost čuvara, savladali ga i vezali, i uzeli ključeve. Potom su otvorili sve ćelije i mnogo ih je pobeglo. Ubrzo je stigao islednik i upitao me zašto nisam pobeo. Odgovorio sam da nemam razloga da bežim i da želim da budem izveden pred sud.

— Kakav sud — rekao je on. — Ti ćeš pre završiti u podzemnom bataljonu!

Prilikom prve naredne zatvorske šetnje našao sam, u dvorištu, parče stakla. Gurnuo sam ga u džep. Kad sam se vratio u ćeliju, izrezao sam žile u unutrašnjosti usta. Mislio sam da ću tako najbrže iskrvariti i da me čuvari neće moći brzo otkriti. Kad su prvi mlazevi šiknuli iz rana, onesvestio sam se.

Povratio sam se tek u bolnici. Neko od čuvara ipak me je primetio i obavestio UDB-u. Bio sam malaksao; ipak je bilo dobro ležati u čistom krevetu nakon toliko vremena.

Dan ili dva kasnije, saopštili su mi da sam odveden u bolnicu jer sam krvario iz usta, pa su pomislili na čir na želucu, koji je pukao. Međutim, pošto su me pregledali, ustanovili su da nemam čir i da je sada sa mnom sve u redu. To je značilo da ću ubrzo izaći iz bolnice, i već sam strahovao pri pomisli da će me ponovo vratiti u zatvor. U samici sam do tada proveo gotovo osam meseci, i nisam verovao da bih mogao još dugo da izdržim u njoj.

Međutim, nisu me vratili u zatvor, već u UDB-u. Na moje veliko iznenađenje, dali su mi krevet s posteljinom. Čak je i hrana, koju sam dobijao, bila mnogo bolja. Islednik me je posećivao svakog jutra i raspitivao se kako mi je.

Nisam razumeo tu promenu, a pogotovu kad mi je islednik jednom rekao da će iz Beograda verovatno doći moja rehabilitacija.

Tako je prolazilo vreme. Desetak dana kasnije nanovo me je pose-
tio islednik. Ovog puta govorio je bez uvijanja.

— Za tebe postoje dve mogućnosti — rekao je. — Jedna je da te iz-
vedemo pred sud, druga je da odeš u Izrael.

— Zašto bih išao u Izrael? — rekao sam. — Da sam hteo tamo da
odem, mogao sam odavno to da učinim. Niko mi nije branio. Želim da
ostanem ovde i želim da budem izveden pred sud. Hoću da se dozna pra-
va istina.

Islednik je ćutao; napokon je rekao da će videti i izašao.

Nekoliko dana kasnije islednik mi je saopštio njihovu odluku:

— Ideš za Izrael — rekao je. — A ako se budeš opirao završićeš u
podzemnom bataljonu.

Šta sam mogao da radim? Morao sam da idem.

Milicioneri su me, dva dana kasnije, sproveli u Rijeku odakle je
brod „Arca“ odvodio jugoslovenske iseljenike za Izrael. Pri sebi nisam
imao nikakvih dokumenata. Bacili su me na brod kao kakvu vreću robe,
još gore, jer i roba putuje s urednim papirima, a ja nisam imao ništa od
dokumenata.

Dok su me sprovodili iz Opatije u zatvor u Rijeci, u Via Roma 10, s
gorčinom sam se setio da sam pre nekoliko godina, 1941, doveden u isti taj
zatvor, samo sa Sušaka, isto izmrcvaren, ali onda ponosan, u pratnji talijan-
skih karabinjera. Tada sam koračao oholo — znao sam da te patnje podno-
sim za slobodu svoje zemlje. Nažalost, ovog puta bio sam ne samo fizički
izmučen, već i psihički, jer sam kao bivši prvoborac bio mučen i proteran
iz zemlje za koju sam se borio, samo iz zlobe i osvete jednog pokvarenog
čoveka, Vase, koji je najpre bio četnik, i to navodno po direktivama partije,
ali, kako sam kasnije čuo, zbog toga je imao i dosta neprilika.

Pitao sam se, kakav sam ja to špijun, kad mi se uopšte nije sudilo
već su me jednostavno uklonili iz zemlje. Pretpostavljam da je to bio do-
bro isplaniran Vasin potez, koji je verovatno saznao da sam rođak Moše
Pijade, te se plašio da bi prilikom održavanja suđenja izašlo na videlo
mnogo toga što bi njemu naškodilo. Proterivanjem u Izrael, uklonio je
jednog svedoka, a u isto vreme mislio je da će od mene stvoriti najgor-

čelijeg protivnika Jugoslavije, što bi mu poslužilo kao dokaz za njegovu tvrdnju da sam neprijatelj zemlje.

Na njegovu žalost, ja sam i dalje ostao veran Jugoslaviji, i tamo, u Izraelu.

Interesantno je da se trag onih 350.000, koje je Vaso poslao a ja odbio da primim, zauvek izgubio.

Kasnije sam doznao da je u svoje vreme drug Luka Banović, sekretar unutrašnjih poslova FNRJ, bio dao nalog da se moj dosije ispita: na žalost, moj dosije nije postojao, sve je bilo uništeno, kao da nikad nisam postojao.

IZRAEL

Brod „Arca“ pripadao je nekom izraelskom parobrodskom društvu i prevezio je jugoslovenske Jevreje koji su se iseljavali u Izrael. Ja sam na brod dospao u izuzetno teškom duševnom i fizičkom stanju, samo sa malim koferom koji sam poneo još kad sam doveden u zatvor. Nisam niko mogao da poverujem da mi se događa ono što se upravo dešavalo. Da ću biti proteran iz svoje zemlje, za koju sam od 1941. do konca rata, dao sve od sebe, i da ću na takav način, bez ikakve krivice, morati da napustim zemlju samo iz puke osvete jednog udbovca.

Videvši da se nalazim u veoma lošem stanju, kapetan broda smestio me je u brodsku bolnicu. Ceo put proveo sam u krevetu, hraneći se prema uputstvu broskog lekara.

Stigli smo u Izrael. Pošto sam bio bez ikakvih dokumenata i sredstava za život, izraelske vlasti naredile su da me zatvore, ne u zatvor, već u jednu bolnicu u Jerusalimu. Nekoliko dana kasnije posetila su me tri službenika izraelske policije i upitali me kako se to desilo da sam u takvom stanju dospao u Izrael. Odgovorio sam kratko, ne ulazeći u objašnjenje:

— Ja sam proteran voljom jednog jedinog čoveka. Moja zemlja, Jugoslavija, nije me proterala. Moj slučaj je lična osveta.

Vlasti su prihvatile ovu moju izjavu, nisu dalje insistirali, i rekli su mi da sam slobodan i da mogu, čim se budem bolje osećao, da napustim bolnicu.

Jednog dana u tu bolnicu došla je grupa stranih novinara, uglavnom iz istočnoevropskih zemalja. Tražili su da im ispričam svoj slučaj, od kog bi mogli da naprave dobar materijal za antijugoslovensku propagandu. Nudili su mi novac, znajući da nemam nikakvih sredstava za život. Odbio sam da dam bilo kakvu izjavu i zahtevao da napuste moju sobu. Nisam hteo da kaljam ime svoje zemlje, koju sam voleo, i pored svih patnji koje sam pretrpeo.

Kad sam se oporavio, izašao sam iz bolnice. Tek sam tada uvideo koliko je Izrael teška zemlja za život. Posla je bilo, ali nije moglo da se

bira. Ako ste hteli da živite, morali ste da radite ono što bi vam ponudili, osećanja nisu igrala nikakvu ulogu.

Obreo sam se u jednom logoru, gde sam dobio baraku i krevet, a za ostalo smo morali sami da se pobrinemo. Svakog dana dolazili su predstavnici sindikata sa spiskovima slobodnih radnih mesta. Moj prvi posao bio je najstrašniji. Radio sam u bolnici, gde sam morao da perem i čistim zahode, da iznosim i praznim pljuvaonice i slično. Onako gadljivom, smučilo mi se nakon tri četiri dana, i morao sam da odustanem. Poso koji je u to vreme bio dobro plaćen bio je rad na izgradnja puteva. Bio je izuzetno težak, jer su temperature leti u Izraelu visoke, i tamo na putu, dok biste radili, pržili su vas sunce i vreli asfalt. Morao sam da prihvatim taj posao, ne samo ja, već i mnogi drugi Jugosloveni. Jugosloveni su bili poznati po tome što su svaki posao radili marljivo. Naše žene uglavnom su radile kao kućne pomoćnice, a muškarci nisu birali — prihvatili su da rade bi im se ponudilo. Bolje su prolazili jedino lekari i medicinsko osoblje, a najgore — pravnici, koji nikako nisu mogli da dobiju posao. Na putu, tamo gde sam i ja radio, moglo se čuti u petak, kad se završavao rad:

— Professore, hoćete li večeras na bridž?

— Da doktore, sigurno dolazim...

Promenio sam nekoliko poslova. Sve to vreme mislio sam samo na svoju zemlju, i nikako nisam mogao da shvatim da se nevinom čoveku moglo tako nešto dogoditi. Ipak, uvideo sam da me sve do tog časa neprekidno pratila sreća. Bezbroj puta mogao sam da nastradam, ali sam uvek dobro prošao. Na kraju sam došao do zaključka, da je možda i to bila sreća što nisam svojevremeno ušao u Partiju. Tada, u Kostreni, bilo mi je žao, ali sada sam shvatio da bih sigurno završio na Golom otoku da sam bio član partije. Ponovo mi je u životu nesreća donela neku sreću.

Posle izvesnog vremena, sprijateljio sam se sa jednom češkom porodicom. Suprug je bio doktor prava, a njegovu ženu rat je zatekao na studijama medicine, u Češkoj, odakle su je Nemci oterali u Aušvic. Živeli su teško. Upoznali smo se i zbližili, a povezivao nas je i slovenski duh. On

je imao malu radnju i neprekidno se mučio, bio je vazdan bez para. Jednoga dana žena mi, sva radosna, saopšti sledeću vest:

— Buki, slušaj, pročitala sam u novinama da najveće radničko naselje, „Lajam“, traži zastupnika za Jerusalim. Uveren sam da si ti naprosto stvoren za to mesto.

— Šta ti pada na pamet — rekoh. — Kako ja mogu dobiti to mesto? Nemam nikoga ko bi mogao da me preporuči.

Desilo se, međutim, da me je ona sledeće subote nagovorila da posetim jednu vračaru. Ova vračara bila je dobro poznata i skupo je naplaćivala svoje usluge; seansa kod nje stajala je tada jednu izraelsku funtu, što je u ono vreme bilo dovoljno za dobar ručak. Pričalo se da je jako vidovita i da sve pogađa. Nevoljno sam pristao i otišli smo kod vračare. Posle dugog čekanja, došao sam na red i kad sam s vračarom ostao sam u sobi, dala mi je najpre da popijem kafu. Pogledala je u šolju i rekla mi:

— Vidim da ste proveli teške dane u svom životu. Imali ste opakog neprijatelja i on vam je mnogo naškodilo, ali možda vam je time učinio i uslugu. Vi ćete ipak biti veliki čovek, bićete u društvu znamenitih ličnosti, jer su sve ovo, pokazala mi je u šolji, znaci veličine.

Nisam mogao da prikrijem osmeh. Posle kafe na red su došle karte. Žena ih je rasporedila i počela da govori:

— Evo, i ovde vas vidim u društvu s kraljevima i zvaničnicima. Vas sigurno očekuje veliki uspeh u životu...

Jedva sam dočekao da izađem napolje. Magdi, koja je ostala u pred-soblju, rekao sam:

— Bolje da sam ručao, nego što sam slušao blebetanje ove žene.

Magda je i dalje insistirala da se prijavim na konkurs „Lajam“-a. Govorila je da me to ništa ne košta, sem jedne karte do Haife. Možda pod uticajem one kafe, karata ili ko zna čega, pristao sam da se prijavim. Morao sam da se pripremim za razgovor. U Izraelu je čovek najelegantniji ako obuče neke kaki pantalone, košulju i cipele, te sam i ja sve to nabavio. Sa Magdom sam otišao u Haifu i došli smo u „Lajam“. Prijavio sam se sekretarici i stupio u prostoriju u kojoj se već nalazilo tridesetak mladih ljudi.

Uzeo sam njihov prijavni list i počeo da ga čitam. Tada sam u dnu video napomenu, ispisanu sitnim slovima, da treba položiti bankovnu garanciju od 25.000 funti. Zaprepastio sam se. Pokazao sam list Magdi, i ona se takođe iznenadila, rekla je da to nije znala. Smatrao sam da sam time izgubio sve šanse, i upravo kada sam joj rekao da je bolje da pođemo, na zvučniku se začulo moje ime. Pozivali su me na razgovor. Nisam hteo da ispadnem neuljudan, rešio sam da se javim i da se, u isto vreme, izvinim direktoru i da mu objasnim da sam pogrešio. Ušao sam u njegovu sobu. Direktor me je pozdravio i ponudio da sednem. Prvo me je pitao odakle sam.

— Iz Jugoslavije.

Direktor se iznenadio:

— Ma nemojte...

— Da, iz Jugoslavije.

— A gde ste bili za vreme rata?

— U partizanima.

— Kod Tita ili kod Draže?

— Kod Tita.

Direktor se zagledao u mene.

— Kod Tita! — reče napokon.

Nema sumnje da je upravo ugled druga Tita omogućio da dobijem svoju veliku šansu.

— Molim vas — nastavi direktor — pričajte mi o Titu. — Jeste li ga ikada videli?

— Jesam.

— On je neverovatna ličnost. Sve što sam čuo o njemu, zvuči mi neverovatno uzvišeno. Ja sam takođe bio u partizanima, ali u Poljskoj. Recite mi, prosto ne mogu da verujem, da je on doista čovek sa toliko snage i odvažnosti, i da je mogao da se suprotstavi Staljinu.

— Tito je uvideo — rekoh — da jugoslovenski narodi neće dobro proći ako se priklone Staljinovoj politici. Dobro ste rekli, on je imao dovoljno odvažnosti da spasi Jugoslaviju.

Dugo smo još pričali o Titu. Direktora je interesovalo, sve o našim partizanima i NOB-u. Rekao je sekretarici da ga niko ne uznemirava, i naš razgovor potrajao je gotovo ceo sat. U jednom trenutku zapitao me je, i to nakon što sam mu ispričao da sam proteran ali da još uvek volim Jugoslaviju, jer je to bila lična osveta osobe koja me nije trpela.

— Recite, da niste bili proterani, da li biste ikada došli u Izrael?

— Ne.

— Zašto?

— Ja sam se u toj zemlji rodio, za nju sam se borio, i nju volim.

— Druže — rekao je — vi mi se dopadate. Uveren sam da mi niko od kandidata to ne bi rekao, i baš vam zato dajem šansu. Vi ćete postati predstavnik „Lajam“-a u Jerusalimu.

— Ali, druže direktore, zaboravio sam da vam nešto kažem. Ovde piše da je potrebna bankovna garancija od 25.000 funti. Ja nemam nikoga ko bi mi posudio ili za mene garantovao, a u džepu imam samo dvadesetak funti. To je sva moja imovina.

Direktor se nasmejao:

— Vi imate obraz. To je dovoljno, a za ostalo sam ja odgovoran. Idite u sekretarijat, dobićete sve papire i od sutra možete da počnete da radite kao predstavnik „Lajam“-a u Jerusalimu.

„Lajam“ je deo najvećeg radničkog preduzeća u Izraelu, „CIM“-a, preduzeća za snabdevanje brodova. U Izraelu postoje dva sektora — državni i privatni. „Lajam“ je snabdevao diplomatske predstavnike i sve one koji su imali status dipolomata; pripadao je, naravno, državnom sektoru, a kao njegov konkurent postojao je jedan privatnik. On je tada u svesmu nadmašio „Lajam“, jer se kao privatnik da uspe. Službenici „Lajam“-a nisu se mnogo trudili da pridobiju klijente među diplomatama, već su delovanje „Lajam“-a usmerili na snabdevanje brodova. Kad sam primljen na posao, ponudio sam Magdi da radi zajedno sa mnom.

Nastojali smo da unesemo nove metode rada. Prvih dana obišli smo sve ambasade i konzulate, predstavili se i ponudili naše usluge. S najvećim elanom, prionuo sam na posao i promet je polako počeo da se pove-

ćava. Trudio sam se da sa svim diplomatama uspostavim dobre odnose, te smo postepeno počeli da stičemo njihove simpatije.

Posle dve godine, uspeli smo da nadmašimo prometom konkurentno preduzeće, a posle pet godina ono se potpuno povuklo. Dotad sam već uspostavio prijateljske veze s nizom diplomata, jer nas je jedan uvek preporučivao svom nasledniku. Magda i ja postali smo vrsta posrednika za obavljanje najraznovrsnijih poslova i nabavke.

Posle šest godina rada, zatražio sam da se otvori skladište i u Jerusalimu, jer je sdotle postojalo samo u Haifi, a mi smo poslovali pomoću kataloga. Promet je dotle znatno porastao, jer su u međuvremenu diplomatski status dobili i predstavnici Francuske i Italijanske katoličke crkve, koji su bili mnogobrojni. Takođe je bilo i mnogo pripadnika UN trupa, koji su bili smešteni u Jerusalimu i okolini. Jedan od razloga za uspeh „Lajam“-a sigurno treba tražiti i u tome što sam, na svoj rizik, uprostio proceduru oko nabavke. Obično je dugo trajalo dok bi carina rešila zahtev nekog diplomatskog predstavništva, te sam ja na svoju ruku ambasadorima unapred isporučivao njihove nabavke. Srećom, carina nikad nije stavljala primedbe, i sve se dobro završavalo.

Tokom godina provedenih na radu u „Lajam“-u, u bliskom kontaktu s mnogim diplomatama, doživeo sam bezbroj smešnih i tužnih događaja. O tome, o svim tim diplomatskim dogodovštinama, mogla bi se napisati knjiga. U narednim redovima pomenuću samo neka od tih zbivanja.

Pomenuo bih događaje u vezi s časnom Majkom Bernes, poreklom Francuskinjom, koja je živela i radila u Klosteru, „Saint Vicent de Paolo“. U njega sam prvi došao u vreme kad su Italijanska i Francuska katolička crkva dobile diplomatski status, što im je omogućavalo da kupuju robu bez carine. Pošto sam obišao sve crkve i ponudio im naše usluge, posetio sam i Kloster majke Bernes, gde se nalazilo oko 400 napuštene dece i gotovo 300 odraslih, umno poremećenih. Majka Bernes bila je izuzetno poštivovana i sva se predavala svom teškom i humanom poslu. Provela me je i pokazala nevinu dečicu, ispričala kako se o njima brinu, kako ih hrane i neguju, s oskudnim sredstvima, jer je Kloster praktično živeo od milosrđa. Predložio sam joj da organizuje neku izložbu ručnih radova pitomaca, a ja bih se obavezao da na izložbu pozovem mnoge osobe iz diplomatskih krugova. Isto tako došli smo na ideju da organizujemo tombolu,

naravno pod uslovom da pridobijemo diplomate da nam pomognu svojim priložima.

Obilazio sam diplomate, upoznao ih s radom časne Majke Bernes pričao im o situaciji u Klosteru, pred čijim vratima su, skoro svakog jutra, nalazili po jedno napušteno dete, i u isto vreme propagirao tombolu, navodeći, da ukoliko bi ona uspela, Kloster bi od prihoda mogao da živi izvesno vreme. Ali, uvek je postojao i strah da bi vlasti mogle da zabrane njeno održavanje, jer je tombola u međuvremenu postala jako popularna. Međutim, vlasti su Majci Bernes gledale kroz prste, jer je ona prihvatala svako dete, bez obzira da li je arapsko, hrišćansko ili jevrejsko, sve ih je negovala s podjednakom ljubavlju.

Kad god bi neki strani umetnik gostovao u Izraelu dobijao sam karte, i to za počasna mesta. Tako mi je, jednom prilikom, sovjetski ambasador Čubakin poslao dve karte za koncert Davida Ojstraha. Kada sam došao na koncert, zapanjio sam se. Ta su mesta bila s desne strane ambasadora, a s leve je sedeo sâm predsednik Izraela. Čubakin me je predstavio predsedniku Izraela i rekao:

— Ovo je jedan vaš izvanredan službenik, direktor „Lajam“-a, koga zovu „diplomatska majka“. Osim toga, on se za vreme rata borio protiv fašista na strani partizana...

Predsednik se nasmešio i upitao me:

— Kako to da nikad ne dolazite na prijeme u Predsedništvo?

Odgovorio sam:

— Znate, imam puno posla, a i nisam nikad bio pozvan.

— Molim vas — rekao je on — na dan prijema obavezno ćemo vam slati pozivnicu.

U Izraelu postoji Udruženje jugoslovenskih Jevreja (Hitahdut olej Jugoslavija), koje ima za cilj da okuplja naše iseljenike i da održi sećanje na našu zemlju, da čuva njenu kulturu.

Drugi cilj je socijalni, da se pomogne onima koji su ugroženi i kojih je, nažalost, pogotovu među starijima, bilo dosta. Na mene su uvek

mogli da računaju u udruženju, i ja sam se uvek obavezno kad je trebalo prikupiti neke priloge ili organizovati kakvu pomoć. To se uvek obavljalo u Bramerovoj apoteci, jer se ona nalazila u samom centru. Glavnina našeg socijalnog fonda poticala je s naših zabava. Na njih sam, zahvaljujući svom položaju, uspevaio da dovedem niz diplomata, i te su se naše zabave ubrzo uvrstile u red najpopularnijih u Jerusalimu. Razume se, svaki od diplomata poslao bi po neki prilog za tombolu, tako da je ona bila izuzetno bogata. Naš počasni gost uvek je bio jugoslovenski ambasador.

Svih tih godina često mi je padala na pamet ona vračara i njene reči o kraljevima i prinčevima. Pogodila je! Stvarno sam na nekim prijemi-
ma sedeo pored pravih princeza i kraljeva, baš kao što je ona u talogu ka-
fe i kartama, videla.

POVRATAK

Posle pada Rankovića, iako sam se tada u Izraelu nalazio na vrhuncu svoje karijere, moja želja za povratkom u Jugoslaviju bila je sve jača. U Izraelu sam postigao mnogo i sve to sâm, svojim vlastitim sposobnostima, ali ljubav prema Jugoslaviji bila je od svega jača. Poslušao sam tada savet jednog lekara i rešio da provedem dvadesetak dana u Rogaškoj Slatini koja je, rekli su mi, izuzetno dobra za bolesnike s obolelom jetrom i želucem.

Dok sam se, leteći u avionu, približavao Jugoslaviji, moje uzbuđenje je raslo. Kad smo sleteli na aerodrom, zaboravio sam sve ono loše što mi se ranije dogodilo, sve patnje, stradanja i mučenja. Sećao sam se samo lepih stvari, devojke iz Kostrene, drugova s robije, malog Stevice... Kada sam izašao iz aviona, sagnuo sam se i poljubio tlo. Ljudi su me čudno gledali, ali to mi nije smetalo — ljubav ne zna za prepreke.

Jednoga dana, za vreme šetnje kroz Rogašku Slatinu sreo sam prof. dr Boru Božovića. Dugo se nismo videli, ali on je ostao isti, visok i mršav. Pozdravio sam ga, a on mi je nesigurno otpozdravio.

— Odakle se znamo? — upitao je.

— Razmisli malo — kažem.

On me samo gleda, vidi da mu se slobodno obraćam, znači — znamo se dobro.

— Ja sam Buki — kažem mu napokon.

— A ti si! Pa gde si se izgubio? Šta je s tobom? Gde živiš?

— Živim u Izraelu.

— Znači, otišao si u Izrael. Kada?

— Ne — ispravim ga — nisam ja otišao. Mene su proterali.

— Kako to? Šta to pričaš?

— Da, da, dobro si čuo. Ja sam protivzakonito proteran iz svoje zemlje.

Božović me je uhvatio podruku i rekao:

— Ispričaj mi, molim te, sve to.

I sve sam mu ispričao.

Pažljivo me slušao, a kad sam završio, stisnuo mi je ruku i rekao:

— Buki, nas je bilo devetoro braće. Jedan je umro, a drugi poginuo, i ostalo nas je sedmorica. Od danas ti si naš osmi brat. Ako želiš da se vratiš u Jugoslaviju, učiniću sve da budeš rehabilitovan.

Dogovorili smo se da se, posle mog lečenja, nađemo u Beogradu. Petnaestak dana kasnije posetio sam Boru Božovića u njegovom kabinetu u Beogradu. Kada sam došao, on je pozvao druga Blažu Jovanovića. Bora mu je već ispričao celu moju istoriju, ali Blažo je ipak želeo da je još jednom čuje. On jednostavno nije mogao da veruje da se tako nešto moglo desiti.

— Znam — rekao je na kraju — ima poganih ljudi, koji su mnogo štete učinili našem društvu. Buki, ja ću ti pomoći.

Nazvao je Banovića, tadašnjeg sekretara unutrašnjih poslova, i zamolio ga da me primi.

Sledećeg dana posetio sam Banovića. U razgovoru sa njim osetio sam da je on plemenit čovek. Pažljivo me je saslušao i rekao:

— Sve to, ovako ispričano, jako je tragično, ali sve to morate ipak da dokažete potrebnom dokumentacijom. Mislim da će se sve lako srediti ako podnesete odgovarajući materijal.

Odmah me je poslao Luki Jovanoviću, tadašnjem pravnom referentu, koji mi je to isto potvrdio.

— Druže Buki — rekao mi je — neće biti nikakvog problema da dobijete naše državljanstvo.

Susreti s Borom Božovićem, Blažom Jovanovićem, Lukom Banovićem i Lukom Jovanovićem uticao je da donesem konačnu odluku — vraćam se u Jugoslaviju.

U to vreme zauzimao sam dosta visok položaj u Izraelu, ali sam smatrao da svoje poslednje snage i napore treba da posvetim svojoj rodnoj zemlji, svojoj otadžbini, za koju sam se borio.

Vratio sam se u Izrael. Kad sam rekao da se definitivno vraćam u Jugoslaviju, ljudi su mislili da sam naprosto šenuo. Svoju odluku prvo

sam saopštio Magdi. Ona se rasplakala, ali znajući koliko volim svoju zemlju, nije ni pokušavala da me odvрати. Dao sam ostavku, koja je zvučno odjeknula u diplomatskim krugovima. U Direkciji moga preduzeća nisu mogli da shvate zašto to činim sada, nakon tako velikih poslovnih uspeha. Ja sam samo ponavljao da se vraćam u zemlju koju volim. Direktor, onaj isti, koji me je primio na posao, rekao je:

— Ako je tako, neću te sprečavati, idi, ali se bojim da ćeš se kajati.

Ministarstvo inostranih poslova takođe je bilo nezadovoljno. Neki su mi govorili da treba da odem psihijatru, da sam očigledno bolestan kada želim da napustim tako dobar položaj. A ja sam samo ponavljao:

— Vraćam se u zemlju koju volim.

Javljali su mi se razni prijatelji, pa i predstavnici katoličkih crkvi, i molili me da ostanem na svom položaju, ali ja sam bio uporan, nisam oklevao, i ubrzo sam otišao.

Došao sam u Jugoslaviju.

Mesec dana kasnije, Luka Jovanović pozvao me je u svoju kancelariju i rekao:

— Čestitam, Buki, sada ste jugoslovenski državljanin.

U dokumentu, koji je potvrđivao da sam jugoslovenski državljanin, video sam da je naznačeno da nemam kontinuirano državljanstvo, ali u prvi mah nisam shvatao šta to znači. Nameravao sam da prodam svoju imovinu u Osijeku i da tim novcem zasnujem jedan veliki legat. Međutim, tek sam u Osijeku doznao da mi je za ostvarivanje naslednih prava potrebno kontinuirano državljanstvo, odnosno državljanstvo koje se nije prekidalalo. Da bih ga dobio, praktično sam morao da dokumentujem ceo svoj život i da nabavim niz izjava i potvrda, posebno iz perioda 1941—1948. Naravno, to je išlo teško. Mnogi moji nekadašnji poznanici i ratni drugovi poumirali su.

Bora Božović pomogao mi je, tako što me uputio na jednog mog starog ratnog druga, u to vreme teško bolesnog od raka, generala Srđana Brujića. Posetio sam ga, očekujući da nađem smoždenog, skrhanog čoveka, ali ispostavilo se da je to onaj isti Srđan Brujić, visok, snažan, uvek

dobro raspoložen. Zagrlio me tako snažno, da su mi, kako se kaže, rebra pucala. Ispričao sam mu celu svoju priču.

Srđan Brujić saslušao me je pažljivo .

— Znaš — rekao je na kraju — osećam moralnu obavezu da ti pomognem, jer sam te upravo ja doveo na taj položaj. Učiniću sve što mogu da ti pomognem, i da proneđem sve naše stare ratne drugove.

Upitao sam ga trebaju li mu neki lekovi. Upravo sam se spremao za put u Švajcarsku i mogao sam ih doneti ili poslati.

— Lekovi? — kaže on. — Da znaš, ja imam rak.

Rekao je to, kao da se hvali ovom tužnom istinom.

— Pa, da li ti je potreban kakav lek?

— Ne... znaš, ja uzimam samo BR.

— BR? Šta ti je to?

— Beli rizling — kaže on smejući se.

ODLAZAK U ŠVAJCARSKU

Do tada, istopile su se već sve moje nade da ću moći da se zaposlim u Jugoslaviji. Morao sam da odem u Švajcarsku. Nastanio sam se u Luganu, gde sam se, posluživši se nekim svojim starim diplomatskim poznavcima, gotovo ilegalno zaposlio. General Brujić i dalje je tragao za svedocima, koji su mogli da upotpune moju dokumentaciju, i kad god bi nekoga pronašao, pozivao me da dođem. Tako se javio jedne noći i rekao da je sreo Ljubu Naprtu, koji me se seća, i da bi trebalo što pre da dođem u Beograd. Ujutru sam otišao u naš konzulat u Milanu, tada još nisam imao naš pasoš, i podneo zahtev za jugoslovensku vizu. Objasnio sam službeniku na šalteru da često odlazim u Jugoslaviju i zamolio ga da mi da višekratnu vizu. Međutim, dobio sam hladan odgovor: Ne možete to dobiti.

Nekoliko meseci nakon toga, u vreme kada je Tito posetio Rim, u njegovoj pratnji nalazili su se i drugovi Blažo Jovanović i Srnalić, iz Ustavnog suda. Kada je poseta Rimu završena, oni su došli u Milano. Jednoga dana, oko deset sati ujutru, zazvonio je moj telefon. Javio sam se i čuo da me zovu iz našeg konzulata u Milanu, te da sa mnom želi neko da razgovara. Trenutak kasnije začuo sam u slušalici Blažov glas:

— Bukili, kako si?

— Šta ti radiš u Milanu? — pitao sam ga.

— Došao sam da te posetim.

— Hoćeš da dođem u Milano?

Odgovorio je:

— Blažo Jovanović, predsednik ustavnog suda, dolazi tebi jer si ti to zaslužio. Bićemo u Luganu za jedan sat.

Neko je preuzeo slušalicu i ja sam rekao da ću čekati u kafani „Federale“.

Moj prijatelj Vinko Golob, s kojim sam, kako će se kasnije videti, radio na stvaranju jugoslovenskog kluba, čekao je zajedno sa mnom.

Uskoro su stigli drugovi Jovanović i Smalić. Pozdravili smo se, zatim sam im pokazao neke znamenitosti Lugana. Proveli smo zajedno nekoliko časova, a onda su se moji gosti vratili u Milano oko šest sati uveče.

Petnaestak dana posle toga, Srđan Brujić ponovo me je pozvao u Beograd. Otišao sam u konzulat u Milanu, i kao i uvek, uputio se prema šalteru za izdavanje viza. U tom momentu, iz sobe na spratu, istrča jedan službenik i pozva me da dođem kod generalnog konzula. Rekao sam da sam, u stvari, došao samo po vizu, ali me je on prosto silom poveo drugu Kovačeviću, tadašnjem generalnom konzulu. Kovačević je bio izuzetno ljubazan, ponudio me kafom, razgovarali smo o svemu, i na kraju me zapitao zbog čega sam došao. Rekoh mu da mi je potrebna viza, jer moram hitno da posetim svog ratnog druga, generala Brujuća, koji je bolestan. Odmah je pozvao sekretaricu i rekao joj da mi izda vizu. Na njeno pitanje sa koliko ulazaka, Kovačević je odgovorio — neograničeno. Bio sam začuđen, jer je raniji odnos uvek bio hladan. Nastavili smo razgovor, i ja sam se setio da ću zakasnuti na voz ako odmah ne pođem. Zamolio sam konzula da mi naruči taksi, srdačno smo se oprostili, i otišao sam na stanicu. Tek sam se u vozu setio da razlog toj ljubaznosti generalnog konzula treba tražiti u poseti Blaža Jovanovića Luganu, odnosno meni.

U Luganu sam još ranije upoznao inženjera Vinka Goloba, Hrvata iz Varaždina, bivšeg nogometaša, divnog čoveka i pravog, iskrenog Jugoslavena. Između nas razvilo se pravo prijateljstvo. Uvek sam mu govorio da je neophodno da za naše mnogobrojne radnike osnujemo jugoslovenski klub, u kojem bi oni mogli da se upoznaju sa svojim pravima i dužnostima, kao i da se tamo sastaju i upoznaju sa svim vestima iz zemlje i sveta. U isto vreme razvijao bi se među njima duh bratstva i jedinstva. Za tako nešto bilo je potrebno mnogo rada, volje i strpljenja, ali — uskoro smo počeli s prvim dogovorima. Takav klub, ipak, bio je neophodan. U našoj ambasadi razgovarao sam s drugom Nastićem, tadašnjim konzulom. Predložio sam mu da prvi predsednik našeg kluba bude inženjer Golob. Za našu zamisao, međutim, bio je potreban i novac. Tako smo otpočeli akciju prikupljanja dobrovoljnih priloga, kako bismo imali sumu neophodnu za otvaranje kluba, za prostorije i prigodan nameštaj. U to vreme, ja sam se oženio i prešao u Bilu, ali veze s Luganom i pripremama oko otvaranja kluba nisam prekidao. Napokon, došao je dan svečanog otvaranja kluba,

kojem su prisustvovali mnogi gosti, među njima i konzul Nastić iz Berna. Pripala mi je ta čast da održim uvodnu reč i predložim članove upravnog odbora, koji će zameniti u radu članove organizacionog odbora. Klub je otvoren, rekao sam tada, s namerom da našim ljudima, našim radnicima, pruži mogućnost da se negde sretnu, pročitaju našu štampu, doznaju šta se zbiva u svetu i dobiju sva obaveštenja neophodna za život u stranoj sredini. Tako je klub počeo da radi. Nakon prvih, valjda neizbežnih trzavica i sukoba, uspostavili smo red i klub je ubrzo postao mesto okupljanja naših zemljaka zaposlenih u Luganu i okolini.

Tokom moje borbe za kontinuirano državljanstvo susreo sam se s mnogim ljudima, koji su, iz meni neshvatljivih razloga, činili sve da me ometu. Možda su smatrali da svojim zahtevom želim da dođem do nasleđstva i novca. Na sreću, bilo je i drugih, divnih plemenitih ljudi, s kojima su me vezivala iskrena prijateljstva.

Drug Blažo Jovanović naročito mi je postao blizak prijatelj. Zamolio sam ga da mi omogući susret s pravnikom kod koga se nalazio moj predmet, a da pri sastanku bude prisutna još jedna osoba, koja bi čitala moju dokumentaciju. I već narednog dana došao sam u njegovu kancelariju. Nisu me ljubazno dočekali, čak mi nisu ponudili ni da sednem. Referent me je pitao zašto sam želeo da ga vidim.

— Zato što sam uveren da niste pročitali moju dokumentaciju — rekao sam — jer da ste je pročitali, ne biste mi i dalje odbijali kontinuirano državljanstvo. Zar ja, kao najveći zločinac, da gubim pravo na svoju očevinu? Zahtevam da sada, u mom prisustvu, pročitate svaki moj dokumenat.

Pristao je, i naredio drugu, koji je bio prisutan, da počne s čitanjem. Kad je ovaj završio, pravni referent mi je rekao:

— Iz svega ovoga vidi se da ste se od 1941. borili na strani saveznika.

Pogledao sam ga:

— Da ovde sedi jedan Crnogorac, svašta bi vam rekao. Ja nisam Crnogorac, ali mogu sve to da vam kažem, u ime svih onih prvoboraca koji su ginuli da biste vi sedeli u toj fotelji!

— A zašto se general Srđan Brujić toliko zalaže za vas?

— Jeste li vi bili u partizanima? — pitam ga ja.

— Ne, ja sam mlad...

— Eto, mladi ste, postali ste član partije, zauzeli ste položaj, imate kola, a verovatno gradite i vikendicu, jer ste sve to na lak način postigli... Ali pre rata nije bilo tako. Biti levičar u to vreme donosilo je samo batine, robiju i neprilike. Međutim, predratni komunisti činili su sve jedan za drugog. General Brujić oseća se moralno odgovornim prema meni, jer me on postavio na položaj, na kojem su me snašle neugodnosti...

Malo je počutao, a onda rekao:

— Znaite, vi ne možete dobiti kontinuirano državljanstvo jer mi nikad nećemo priznati da smo krivi.

Vreme je odmicalo i ništa se nije događalo.

Onda je general Brujić rešio da pokušamo celu stvar da prebacimo u Hrvatsku. Posle početnih razgovora, primio nas je sekretar unutrašnjih poslova Hrvatske, drug Zlatko Uzelac.

— Nema problema da se to reši, rekao je, samo ako predmet dođe u Hrvatsku, jer po Ustavu tebi pripada kontinuirano državljanstvo, kao rođenom Jugoslovenu. Međutim, moraćeš da dobiješ izjavu čoveka koji te je proterao. Pođi u Opatiju i pronađi ga, i nekako ga ubedi da ti je da. On treba svoju izjavu da pošalje zvanično preko SUP-a Opatije na SUP Rijeke, a ovaj će to dalje proslediti SUP-u Hrvatske.

Tako smo i učinili. Prilikom susreta s Josipom Lučićem nisam osetio nikakav gnev, nikakvu mržnju. Znao sam da je on bio samo izvršitelj nečijih naređenja. Srđan Brujić objasnio mu je šta od njega želimo. Bojali smo se da bi on mogao to odbiti, ali, na naše iznenađenje, odmah je pristao. Prvu izjavu napisao je tačno onako kako je bilo, onako kako je čitalac već pročitao, ali se narednog dana, iz neobjašnjivih razloga, predomislio i uneo neke netačne podatke; na primer, da sam u zatvoru zadržan samo desetak dana. Nas je, međutim, interesovala samo činjenica da sam ja proteran. Lučićeva izjava je zato bila dovoljna i odmah je upućena u Zagreb.

U međuvremenu izašao je zakon, kojim su republike postale nadležne za takve slučajeve. Odnosno, sada je trebalo da tražim da se moj dokument iz Beograda prebaci u nadležnost Hrvatske.

Nažalost, iznenada je umro drug Blažo Jovanović.

Dogovarali smo se uvek da zajedno nekud otputujemo, a takode i ovog leta, ali ja sam dobio tri sedmice lečenja u Opatiji a on je otišao na Crnogorsko primorje. Kad sam iz Bila stigao u Beograd, čekala me njegova poruka da mu se pridružim. Rešio sam da to učinim posle lečenja u Opatiji ali je on u to vreme umro. Pričali su mi da je dan pre smrti bio u Titogradu, i da mu je po povratku pozlilo. Dogovorio se te večeri s jednim drugom da se nađu sledećeg jutra u devet. Kada se nije pojavio ni posle deset, taj se drug uznemirio, pozvao pomoć, obili su vrata njegove sobe i našli ga mrtvog. Za mene je to bio veliki udarac, jer sam izgubio pravog prijatelja. Plakao sam kao dete dok sam u TV dvorani hotela „Kvarner“ u Opatiji gledao izveštaj s njegove sahrane.

Dokumenti su konačno dospeli u Zagreb i nakon izvesnog vremena javila mi je drugarica Ankica Levak da mi je priznato kontinuirano državljanstvo. Misleći da je stvar gotova, čim sam dobio akt poslao sam ga u Osijek. Tamo su stalno odlagali rešavanje moje očevine i pitanje partijskog duga, pravdajući se da to ne mogu da učine ukoliko nemam kontinuirano državljanstvo. A ja sam ponovo, uveren da je sve rešeno, obnovio plan o svom legatu. Ali, avaj... samo je došlo do novih poteškoća. Pravni referent osječke opštine poslao je moj zahtev na upravni sud Hrvatske gde takvi procesi mogu trajati po pet i više godina. Drugim rečima, znajući da sam bolestan, moji dragi Osječani očekivali su da ću možda umreti za to vreme. Duboko sam bio razočaran. Ponovo sam se našao na početku.

U to vreme umro je i čovek koji me je neprekidno hrabrio i pomagao mi, moj ratni drug, general Srđan Brujić. Poslednji put videli smo se nekoliko dana pre njegove smrti. On je odlazio u Rovinj, u svoju skromnu vikendicu, koja bi mnogima mogla da posluži kao uzor. Njegova rodina i naši zajednički prijatelji nisu mi, kao teškom srčanom bolesniku,

dozvolili da prisustvujem njegovoj sahrani. Kad sam kasnije otišao u Beograd i posetio njegov grob, u aleji velikana, uvek sam na grobu zatekao svežu ružu. Svakoga dana odlazio sam i svakog dana je uvek bila druga, sveža ruža. Znao sam od koga je bila — od njegove velike, poslednje nesebične ljubavi.

Šta sad? Počeo sam već da gubim snagu a bolest me sve više pritisкала, ali, legat koji sam zacrtao, podsticao me je da nastavim borbu protiv iskvarenih pojedinaca u našem društvu. Da sam odmah na početku nekome u Osijek doturio plavi koverat, stvar bi se brzo rešila. Ali, pošto novac nisam hteo za sebe, već za legat, nisam smeo tako nešto da učinim.

Posle nekog vremena nazvao me je moj advokat iz Osijeka i rekao: — Osijek je rešio da ti da 120 miliona, ali bi hteli da potpišeš da daješ i kuću svoje majke.

— Ne, ne, to nije moje, to pripada partiji. Ja to ne mogu učiniti.

Posle mi se javio advokat — Osijek će se, ukoliko ne potpišem, odlučiti da se sa mnom sudi.

— Koliko to može potrajati? — pitao sam.

— Godinama...

I tako, da ne bi propao plan za moj legat, a kako se moje zdravstveno stanje pogoršavalo, morao sam da pristanem na njihove uslove.

Novac je, napokon, stigao, i ja sam sačinio svoj legat. Pitanje partijskog duga ipak nije rešeno, i, premda sam pisao drugovima u Osijek, nikada nisam dobio nikakav odgovor. Na kraju su mi, preko mog advokata, poručili da se tu više ništa ne može učiniti i da je najbolje, ako ja to želim, da se javim Centralnom komitetu Hrvatske, ili Jugoslavije, da se vidi da li se stvar može politički srediti. Na tome je ostalo...

SUMMARY

David Albahari, a writer, wrote down the memories of Buki Finci, as narrated by Finci during several day long conversations those two men had in Opatija in early 1980. In the autumn of that year Buki Finci died, and he was buried in Belgrade. Out of an abundance of material (over 30 hours of conversation recorded on the tape), David Albahari selected and prepared the most interesting fragments from the life of this Jewish Yugoslav. Sabitaj Buki Finci starts the story with description of his childhood and youth in Osjek. He was born into Jewish family, respectful to their tradition, but with the strong sense of care and love for neighbours, especially for the poor and those which suffer. He spent his youth surrounded by many like-minded progressive young people, helping the poor and gathering "the red aid fund". The Second World War was real "golgotha" for Finci, same as for many other Jews and Yugoslav patriots. He was arrested at the very beginning of the German occupation, but this event turned out to be one which saved his life, as a few months later his left oriented group was discovered and all its members were executed by firing squad. Buki was imprisoned in Zagreb, and from there, after being released, he went with the help of his friends to Kostajnica, small town in vicinity of Sušak, which in those times was under Italian occupation. He was hiding there under the name Radomir Finčić. His youthful spirit, longing for freedom and patriotism forced him to get in touch with youth and party leaders of that region, and along with them he participated in the carrying out of a series of tasks.

He was captured again in 1942 and transported to prison in Kopar, from where, after interrogation, he was sent to a camp in Kraljevica. The next year he was moved to a camp for Jewish people on the Island Rab. Later on, when Italy surrendered and the prisoners were released, without hesitation and with boundless enthusiasm Buki joined the partisans of the Sixth Lika Division, Ognjen Prica Detachment. Immediately he was distinguished by his readiness to enter into combat and his heroism. He did not stay long among the partisans. In the battle for Budak Bridge he was seriously wounded in the head. He was transported to a partisan hospital in Otočac, and later to Italy, to one of the Bari hospitals.

By the end of 1944 he felt healthy enough to volunteer to return to the partisan unit. But, after the order of Base Headquarters in Bari, he stayed on to work there until the end of 1947.

During his sojourn in Bari, one crucial event which even he did not acknowledge then, happened to Buki. Constant shortage of money for the fulfilment of important tasks they worked on caused Buki to borrow \$ 8,000 from lady associate, using the house of his mother in Osijek as security. Buki wanted to give this house to the Party and the country as a gift, of which he informed his superior in Bari, Vaso Jovanović, who received the loan from Buki.

Buki Finci returns to Yugoslavia at the end of 1947. He found a job in "Putnik", a travel agency, where his first task was to restore and develop foreign tourism in Opatija. He did this job successfully for a number of years.

During his sojourn in Opatija, he went several times to Vaso Jovanović in Belgrade, to ask for the return of the loan.

A lover of justice and sensitive as he was, he could not bear the thought that the debt remained. This brought him in to heavy conflict with Vaso, a man of great influence with the police, so that Buki was arrested in the middle of 1949 under the charge of spying.

As fate had it, he found himself in the same prisons in which he was during the War. However then he was captured by enemy, and this time by the country and regime for which he had struggled all his life. In moments of crisis he attempted suicide, but was always confident that the injustice he found was the act of one man, or group of people, and by no means of the system. He believed that if there were a public trial he could prove his innocence and Vaso's guilt concerning the debt.

As Vaso did not want Finci to go to court, he arranged, at the beginning of 1950, for the embarkation of sick and exhausted Sabataj Buki Finci, despite all his protests, direct from the prison hospital and without any possessions on to the ship "ARCA" that transported passengers to the newly established state of Israel.

Buki lived in Israel for nearly 20 years. After a few years spent in heavy work, he finally found a satisfactory job. He became an adminis-

trator in the “LAJAM” Company which supplied foreign diplomats with food. He managed this business very successfully and became popular among diplomats and his superiors alike. Deeply in his soul, Buki was and remained Yugoslav. Under no circumstances would he say anything bad about the country in which he was born and grew up, neither did he permit others to do so in his presence.

Buki’s nostalgia for Yugoslavia never perished. He took the first opportunity he got as an Israeli citizen to visit the spa Rogaška Slatina. There he met his old friends from Yugoslavia and initiated the procedure for his own rehabilitation. It took him many years of persistent effort to get Yugoslav citizenship again, and practically until the last day of his life he tried to regain his real estates in Yugoslavia.

During his life time, Buki Finci established on the basis of his own property cultural and humanitarian fund. Until the very last moment of his life Sabataj Buki Finci stayed true to himself — he was a left — winger, a revolutionary, Yugoslav, Jewish, and above all a humane and righteous person.

The will of Sabataj Buki Finci, Dr Ladislav Kadelburg and David Albahari were appointed executors of his will concerning the control of the Cultural and Humanitarian Fund. By now the Fund has already supported many humanitarian and cultural activities: the Choir “Braća Baruh” has been helped constantly, the issuing of a number of publications was supported and contributions towards the organisation of several exhibitions in The Jewish History Museum were given. In addition to this, certain resources are set aside for prize competitions of the Association of Jewish Communities in the field of literature, scientific work and memoirs material. The prize “Buki Finci” is established for translations concerning the treaties from Jewish life.

At the beginning of 1994 the executors of the Will initiated the procedure for the official registration of Jewish *Cultural and Humanitarian Fund — Sabataj Buki Finci*, as well as for the establishment of the Fund Rules and appointment of an Administrative Board. This has been completed and this publication *Memories of Buki Finci* represents one of the

first realized decisions of the Administrative Board. By this publication we wish to keep alive memories of this unusual person, our benefactor Sabataj Buki Finci, and to encourage his friends and admirers and all others who wish to support the goals of the Fund in giving new contributions for their realization.

POGOVOR

Sabitaj Buki Finci umro je krajem 1980. godine u Beogradu. Testamentom je odredio da izvršioci njegove volje oko formiranja i vođenja Humanitarno-kulturnog fonda koji je formiran od njegove zaostavštine budu dr Ladislav Kadelburg i David Albahari. Fond je do 1994. godine sponzorisao veliki broj humanitarnih i kulturnih aktivnosti. Permanentno je finansijski pomagan rad hora Braća Baruh, sponzorisano je izlaženje više publikacija, pružena je pomoć u organizovanju više izložbi u Jevrejskom istorijskom muzeju. Ustanovljena je nagrada „Buki Finci“ za prevodilačko delo s jevrejskom tematikom, a Fond učestvuje svojim sredstvima u nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština iz oblasti književnosti, naučnih radova i memoarske građe.

Početakom 1994. godine izvršioci testamenta dali su inicijativu da se „Kulturno-humanitarni fond Sabitaj Buki Finci“ zvanično registruje, donesu Pravila fonda „Sabitaj Buki Finci“ i izabere Upravni odbor. To je učinjeno, i ova publikacija, Sećanja Bukija Fincija, jedna je od prvih realizovanih odluka Upravnog odbora. Ovim se istovremeno ispunjava želja Bukija Fincija, koji je svoj život ispričavao književniku Davidu Albahariju. Publikacijom smo želeli da sačuvamo uspomenu na neobičnu ličnost dobrotvora Sabitaja Bukija Fincija i potstaknemo njegove prijatelje, poštovaoce i druge koji žele da pomognu realizaciju ciljeva Fonda, da novim priložima to omoguće.

UPRAVNI ODBOR

* U prilogu ove publikacije data je dokumentacija o osnivanju i pravilima Fonda

**PRAVILA
JEVREJSKOG KULTURNOG I HUMANITARNOG FONDA
„SABITAJ - BUKI FINCI“
BEOGRAD**

Na osnovu čl. 10. i čl. 26. Zakona o zadužbinama, fondacijama i fondovima („Službeni glasnik SRS“, broj 59/89) i Odluke o osnivanju Jevrejskog kulturnog i humanitarnog fonda, Upravni odbor Jevrejskog kulturnog i humanitarnog fonda „SABITAJ - BUKI FINCI“, Beograd, na prvoj sednici održanoj dana 01.06.1994. godine donosi:

P R A V I L A
JEVREJSKOG KULTURNOG I HUMANITARNOG FONDA
„SABITAJ - BUKI FINCI“
BEOGRAD

Član 1.

Radi ostvarivanja jevrejskih kulturnih i humanitarnih ciljeva kao i očuvanja uspomene na velikog donatora Sabitaja - Buki Fincija osniva se Jevrejski kulturni i humanitarni fond „Sabitaj - Buki Finci“ (u daljem tekstu Fond).

Član 2.

Fond ima svojstvo pravnog lica.

Sedište Fonda je u Beogradu, sa adresom: David Albahari, 11080 Zemun, Karađorđev trg br. 10, telefon 691-174.

Član 3.

Fond ima pečat u kome je upisano: Jevrejski kulturni i humanitarni fond „SABITAJ-BUKI FINCI“ - Beograd, sa simbolom Davidove zvezde u sredini.

OSNIVAČI, SUOSNIVAČI

Član 4.

Osnivači Fonda su:

David Albahari iz Zemuna, Karađorđev trg 10,
Ivan Brandajs iz Zemuna, Nikolaja Ostrovsskog 1,
Miša David iz Beograda, Višegradska 16,

Lavoslav Kadelburg iz Beograda, Generala Ždanova 27 i

Aca Singer iz Beograda, Sarajevska 70.

Fond može imati darodavca, koji mogu biti fizička i pravna lica iz zemlje i inostranstva.

Član 5.

Fond vodi evidenciju o darodavcima.

Evidencija je dostupna svim nadzornim organima.

CILJEVI FONDA I NJIHOVO OSTVARIVANJE

Član 6.

Ciljevi Fonda jesu:

- pružanje pomoći za istraživanje u oblasti istorije Jevreja na tlu Jugoslavije i saradnje s odgovarajućim ustanovama u zemlji i inostranstvu;
- pomaganje prikupljanja jevrejskog folklornog blaga na tlu Jugoslavije;
- dodeljivanje nagrada za naučne i književne radove s jevrejskom tematikom;
- pružanje pomoći Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu;
- pružanje pomoći ustanovama jevrejskog obrazovanja i vaspitanja i njihovim polaznicima;
- pružanje pomoći ustanovama i organizacijama u Jugoslaviji koje u svom programu imaju poslove iz prethodnih odredaba i saradnja sa njima;
- pružanje pomoći polaznicima postdiplomskih studija judaističkih disciplina;
- pružanje socijalne pomoći materijalno ugroženim članovima jevrejske zajednice;
- pomaganje jevrejske verske delatnosti i
- obavljanje drugih aktivnosti s istom ili sličnom svrhom.

O eventualnim izmenama ciljeva, odnosno Pravila fonda, osnivači su dužni pismeno obavestiti državni organ kod kojeg se vodi Registar fondova.

Član 7.

Zadaci Fonda ostvaruju se na osnovu godišnjeg plana.

Godišnjim planom utvrđuju se obim i dinamika izvršenja zadataka za tekuću godinu.

Godišnji plan donosi organ upravljanja Fonda.

Član 8.

Godišnji plan Fonda može se menjati i dopunjavati radi uspešnijeg ostvarivanja zadataka u toj godini.

Izvršenje zadataka iz godišnjeg plana ocenjuje Upravni odbor na kraju svake godine i sa svojom ocenom upoznaje nadzorne organe.

Godišnjim planom utvrđuje se prioritetsnost utvrđenih ciljeva.

Ostvarivanje ciljeva Fonda ocenjuju osnivači po osnovu izveštaja organa upravljanja i preduzetih mera za njihovo ostvarivanje.

OBEZBEĐENJE I KORIŠĆENJE SREDSTAVA

Član 9.

Sredstva Fonda pri osnivanju iznose 50.000,00 dinara (glavnica).

Glavnica je obezbeđena iz donacije pok. Sabitaja - Buki Fincija.

Glavnica se ne može trošiti i deponovana je uz najpovoljnije uslove kod poslovne banke uz odgovarajuću garanciju za ulog.

Drugi prilozii Fondu mogu se trošiti u celini ako prilagač nije drugačije odredio. Isto tako, mogu se trošiti i sredstva koja se ostvare iz eventualne naknadno dobijene imovine Sabitaja - Buki Fincija iz zemlje i inostranstva, s tim što Upravni odbor može odlučiti da se i ta sredstva pripoje glavnici.

Član 10.

Sredstvima Fonda Upravni odbor raspolaže racionalno i ekonomično kao dobar domaćin u cilju očuvanja i uvećavanja glavnice.

Sredstva Fonda su privatna svojina.

Član 11.

Sredstva Fonda vode se na posebnom računu kod ustanove iz čl. 9. stav 3. ovih pravila.

Član 12.

Sredstva Fonda mogu se trošiti isključivo za ostvarivanje ciljeva iz čl. 6. ovih pravila, kao i za nužne administrativne troškove i nužnu opremu za obavljanje tih poslova.

UPRAVLJANJE FONDOM

Član 13.

Organ upravljanja Fondom je Upravni odbor.

Upravni odbor sačinjavaju osnivači imenovani u uvodu pravila, tj. pet lica.

Član 14.

Predsednik Upravnog odbora jedan je od njegovih članova s tim što se svake kalendarske godine ređa po jedan od njih po abecednom redu. Zamenik predsednika je član Upravnog odbora koji je po abecednom redu sledeći predsednik.

Član 15.

Članstvo u Upravnom odboru prestaje ostavkom ili nesposobnošću za obavljanje funkcije.

Na mesto takvog člana Upravni odbor će kooptirati drugo lice s odgovarajućim svojstvima.

Član 16.

Članstvo u Upravnom odboru je počasno.

Član Upravnog odbora ima pravo samo na nužne efektivne troškove u obavljanju svoje funkcije.

Član 17.

Za obavljanje stručnih i administrativnih poslova Upravni odbor može formirati komisije, savete ili grupe, odnosno angažovati stručne saradnike.

Naknade i nagrade za poslove iz prethodnog stava određuje Upravni odbor.

Član 18.

Upravni odbor stara se o funkcionisanju Fonda.

Upravni odbor:

- donosi pravila Fonda;

-
-
- donosi godišnji finansijski plan Fonda, završni račun i druge pojedinačne i opšte akte Fonda;
 - odlučuje o nameni, korišćenju i uvećavanju imovine i sredstava Fonda i donosi druge odluke od značaja za ostvarivanje godišnjeg i finansijskog plana;
 - sačinjava izveštaj o svom radu;
 - formira posebne komisije, stručne grupe i savete;
 - bira administrativne saradnike;
 - obavlja i druge poslove od interesa za ostvarivanje ciljeva Fonda utvrđenih ovim pravilima.

Član 19.

Upravni odbor radi u sednicama.

Sednice Upravnog odbora održavaju se po potrebi, a zakazuje ih Predsednik po svojoj inicijativi ili na predlog člana Upravnog odbora.

Član 20.

Upravni odbor donosi odluke ako na sednici prisustvuje najmanje 3 (tri) člana.

Odluka se donosi većinom glasova ukupnog broja članova Upravnog odbora.

Odluku potpisuje predsednik Upravnog odbora.

Član 21.

Predsednik Upravnog odbora:

- predstavlja i zastupa Fond;
- organizuje i usklađuje rad Fonda;
- saziva sednice Upravnog odbora i predsedava im;
- potpisuje akte koje donosi Upravni odbor;
- stara se o izvršavanju odluka i zaključaka Upravnog odbora;
- vrši naredbodavna prava i odgovoran je za raspolaganje finansijskim sredstvima Fonda u okviru godišnjeg i finansijskog plana i odluka Upravnog odbora;
- obavlja i druge poslove koje mu poveri Upravni odbor.

Član 22.

U odsustvu predsjednika njegovo ovlaštenje stiče i poslove vrši zamjenik predsjednika. Za svoj rad predsjednik, odnosno zamjenik predsjednika, odgovara Upravnom odboru.

NADZOR NAD KORIŠĆENJEM SREDSTAVA

Član 23.

Radi kontrole namenskog korišćenja sredstava Upravni odbor imenuje predsjednika i 2 (dva) člana Nadzornog odbora na period od dve godine.

Nadzorni odbor vrši kontrolu namenskog i racionalnog korišćenja sredstava i podnosi izveštaj Upravnom odboru predlažući preduzimanje odgovarajućih mera.

Član 24.

Na sednici Upravnog odbora vodi se zapisnik koji potpisuje predsjednik i zapisničar.

Zapisnik sadrži datum održavanja sednice, imena prisutnih i odsutnih članova, dnevni red i rezultat glasanja o donetim odlukama.

STUPANJE NA SNAGU

Član 25.

Ova Pravila stupaju na snagu narednog dana od dana donošenja.

PREDSEDNIK UPRAVNOG ODBORA

DAVID ALBAHARI s.r.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО КУЛТУРЕ
Број: 022-3722/94-03
10. новембар 1994. год.
Београд

Министарство културе на основу члана 24. Закона о задужбинама, фондацијама и фондовима ("Службени гласник СРС", број 59/89), доноси

РЕШЕЊЕ

1. ОДОБРАВА СЕ оснивање Јеврејског културног и хуманитарног фонда "Сабитај-Буки Финци", Београд.

Седиште Фонда је у Београду-Земуну, улица Карађорђевог трг број 10.

Фонд има својство правног лица.

Фондом управљају оснивачи преко Управног одбора од 5 чланова. Председник Управног одбора представља Фонд.

2. Оснивачи Фонда јесу:

- Давид Албахари из Земуна, Карађорђевог трг 10,
- Иван Брандајс из Земуна, Николаја Островског број 1,
- Миша Давид из Београда, Вишеградска 16,
- Лавослав Каделбург из Београда, Генерала Жданова 27 и
- Аца Сингер из Београда, Сарајевска 70.

3. Циљеви Фонда јесу:

- пружање помоћи за истраживања у области историје Јевреја на тлу Југославије и сарадња с одговарајућим установама у земљи и иностранству,
- помагање прикупљања јеврејског фолклорног блага на тлу Југославије,
- додељивање награда за научне и књижевне радове с јеврејском тематиком,
- пружање помоћи Јеврејском историјском музеју у Београду,
- пружање помоћи установама јеврејског образовања и васпитања и њиховим полазницима,

- пружање помоћи установама и организацијама у Југославији које у свом програму имају послове из претходних одредаба и сарадња с њима,
- пружање помоћи полазницима постдипломских студија јудаистичких дисциплина,
- пружање социјалне помоћи материјално угроженим члановима јеврејске заједнице,
- помагање јеврејске верске делатности.

4. Средства Фонда приликом оснивања износе 50.000,00 динара.

Средства Фонда су у приватној својини и могу се користити само у сврхе из тачке 3. овог решења.

О б р а з л о ж е њ е

Министарству културе обратили су се оснивачи Јеврејског културног и хуманитарног фонда "Сабитај-Буки Финци", Београд преко овлашћеног лица Давида Албахарија, дописом од 26. октобра 1994. године ради одобрења оснивања фонда и доставили: Одлуку о оснивању Фонда од 1.06.1994. године, изјаву воље оснивача оверену у Првом општинском суду бр. 11481/94 и 11604/94 од 29.09.1994. и 3.10.1994. године, Правила Фонда донета на седници Управног одбора од 1.07.1994. године, списак чланова Управног одбора и потврду банке о депонованим средствима.

Министарство културе оценило је да су циљеви ради којих се оснива Јеврејски културни и хуманитарни фонд "Сабитај-Буки Финци" у складу са Законом и да се обезбеђеним средствима могу остварити ти циљеви.

На основу изложеног и на основу члана 24. Закона о задужбинама, фондацијама и фондовима, Министарство културе донело је решење као у диспозитиву.

Ово решење је коначно у управном поступку, а против њега се може повести управни спор тужбом код Врховног суда Србије у року од 30 дана од дана пријема решења.

Решење доставити: оснивачима и Скупштини општине Земун.

A44094016/32

МИНИСТАР
Нада Поповић-Перишић

Нада Поповић-Перишић

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО КУЛТУРЕ
Број: 022-3722/94-03
10. новембар 1994. год.
Београд

На основу члана 171. Закона о општем управном поступку ("Службени лист СФРЈ", број 47/86) а у вези с чланом 24. Закона о задужбинама, фондацијама и фондовима ("Службени гласник СРС", број 59/89), Министарство културе издаје

ПОТВРДУ

У Регистар фондова који води Министарство културе дана 10. новембра 1994. године уписан је Јеврејски културни и хуманитарни фонд "Сабитај-Буки Финци", под редним бројем 367.

МИНИСТАР
др. Рада Поповић-Перишић

Рада Поповић-Перишић

A44094016/34-

